

Munkiana

nr. 49

2012

16. årgang

www.munkiana.dk

issn: 1397-7172

Kaj Munk Selskabet

Bestyrelse:

Formand:

Søren Dosenrode, Elme Allé 8, 9000 Aalborg,
tlf. 98 10 34 10, E-mail sd@cgs.aau.dk

Næstformand:

Peter Øhrstrøm, Stokrosevej 5, 9380 Vestbjerg,
tlf. 98 29 70 61, E-mail poe@hum.aau.dk

Kasserer:

Jørgen Albretsen, Marie Curies Allé 175, 1. tv. , 9220 Aalborg Ø,
tlf. 99 40 91 24, E-mail jalb@hum.aau.dk

Anna Saarup Brinth, Toften 40, 7441 Bording,
tlf. 86 86 13 78 (fastnet) eller mobil 23 31 47 63, E-mail ASBrinth@mail.tele.dk

Ricardt Riis, Carit Etlars Vej 25, 8700 Horsens,
tlf. 75 62 54 28, E-mail rriis@mail1.stofanet.dk

Hjemmeside: www.munkiana.dk

Det planlægges, at munkiana.dk, ud over at være normal hjemmeside for Kaj Munk Selskabet, vil indeholde supplerende materiale til artiklerne i de trykte numre af Munkiana.

Tidsskrift: Munkiana, issn 1397-7172.

Redaktør: Peter Øhrstrøm.

Redaktør for forskningsartikler i tidsskriftet: Mogens Pahuus.

Layout: Jørgen Albretsen.

Cover: Suzanne Eide Knudsen.

Munkiana nr. 49 er udgivet i samarbejde med

Kaj Munk Forskningscentret ved Aalborg Universitet, www.kajmunk.hum.aau.dk

Munkianas redaktion har forsøgt at afklare ophavsrettighederne til materiale gengivet i dette nummer. Skulle vi have overset noget, beder vi om at blive kontaktet, så fejlen kan blive rettet.

Kommende Munkiana: Munkiana udkommer fast to gange årligt, i maj og i november. Deadline for indsendelse af artikler, man ønsker optaget i tidsskriftet, er 1. april og 1. oktober. Lejlighedsvis vil temanumre og særnumre supplere de to faste numre. Artikler indsendes til redaktør Peter Øhrstrøm.

Forskningsartikler i Munkiana

Artikler, der ønskes optaget som forskningsartikler, vil blive underkastet fagfællebedømmelse (peer review) efter den standard, som traditionelt gælder i det internationale forskningmiljø, således som det er beskrevet på Forskningsministeriets web-site. Artikler, der er optaget i Munkiana på denne måde, bliver specielt markeret som forskningsartikler.

Professor Mogens Pahuus, Aalborg Universitet, har redaktionsansvaret for forskningsartiklerne i Munkiana – herunder for ledelsen af review-processen.

Bliv medlem af Kaj Munk Selskabet

Årskontingentet for medlemskab af Kaj Munk Selskabet er 150 kr. (hvilket også dækker abonnement på Munkiana). Biblioteker og organisationer kan tegne abonnement på Munkiana for 150 kr.

Indbetaling kan ske:

- * på indbetalingskort type 73, nr. 89402859 (også i netbank).
- * via netbank til Lån & Spar Bank reg. nr. 0400, konto nr. 4011 7927 88.
- * fra udlandet til Lån & Spar Bank via IBAN-nr.: DK04 0400 4011 7927 88 (SWIFT-Code: LOSADKKK).

Husk at skrive navn og adresse i meddelelse til modtager.

Ekstranumre af bladet Munkiana kan bestilles ved henvendelse til kassereren (se side 2).

Kaj Munk Selskabet har CVR-nr. 30862392.

Indholdsfortegnelse

Peter Øhrstrøm:	
Maj-fest i Vedersø	4
Vilhelm Topsøe:	
“Pastor Munk” en unødvendig historie – en replik	5
Erik Lund:	
Kaj Munk – nu som moderne dramatiker!	6
Jon Høgh:	
Præsten i Vejlbj: <i>En sammenligning af St. St. Blichers novelle og Hans Brix's og Kaj Munks drama</i>	10
Forskningsartikel:	
Ricardt Riis:	
“Vandbærere” og “Stjerner”	22

Næste års Kaj Munk weekendseminar finder sted

9. – 11. august 2013

på Vedersø Idrætsefterskole og i Præstegården!

Mere herom i næste Munkiana i november.

Formandens beretning på generalforsamlingen og referat af generalforsamlingen 14. januar 2012 bringes i Munkiana nr. 50 i november; men begge findes allerede nu på www.munkiana.dk

Forsiden: Den 4. maj 2012 var det så vidt. Møblerne vendte tilbage til “Stærekassen”, og rummet oppe under taget med de to vestvendte vinduer begyndte igen at udstråle den fortættede stemning, der mange gange må have været netop dér, når Kaj Munk skrev på sine dramaer, forfattede en prædiken eller artikel – og digtede, måske *Den blaa Anemone ...* Se også siderne 19 og 35. (Foto: Ringkøbing-Skjern Museum)

Maj-fest i Vedersø

Af Peter Øhrstrøm

Den 4. maj 2012 blev en ganske særlig dag i Kaj Munks præstegård i Vedersø. Dagen blev også i år festligholdt som en sangaften med fejring af befrielsen i 1945. Kaj Munks Præstegård har, siden den åbnede i 2010, markeret denne vigtige nationale mindededag i taknemmelighed med et festligt arrangement og med lys i vinduerne. Og i år var der noget ekstra at fejre – nemlig den glædelige beslutning i Munk-familien om overdragelsen af møbler og andre effekter til præstegården. Det er i den forbindelse især værd at nævne, at de berømte møbler fra Kaj Munks sidste arbejdsværelse, "Stærekassen", på 1. sal i stuehusets gavl nu igen står på deres plads – på præcis samme måde som, da tyskerne hentede Kaj Munk i januar 1944.

"Disse møbler har en stor betydning, da det er i Stærekassen, han har skrevet langt de fleste af de dramaer, prædikener og artikler, som vi kender Kaj Munk for i dag", siger Lisbeth Lunde Lauridsen, der er daglig leder af Kaj Munks Præstegård, i en udtalelse på præstegårdens hjemmeside. Og der er ingen tvivl om, at hun har ret i det. Selv om målsætningen med præstegården ikke er at være mindstue for Kaj Munk, men derimod at være oplevelsescenter i tilknytning til den Munk'ske idéverden, som jo i allerhøjeste grad stadig er aktuel, er især Stærekassens møbler vigtige i forbindelse med oplevelsescentrets formidling. Her fødtes mange af Kaj Munks ideer. Her sloges han med sig selv. Her var han i vildrede. Her fandt han afklaring. Her skrev han.

Udover skrivebord og skrivepult er der også andre bemærkelsesværdige effekter, som nu er kommet tilbage til Stærekassen. Det gælder blandt andet Kaj Munks laurbær-æreskrans fra Studenterforeningen og et amerikanervægur.

Blandt de øvrige møbler, som nu er vendt tilbage til Kaj Munks Præstegård, kan man nævne møblerne i havestuen – blandt andet radioen og sofaen, hvorfra Kaj Munk under besættelsen lyttede til BBC's udsendelser på dansk fra London.

Formanden for bestyrelsen for Kaj Munks Præstegård, biskop Karsten Nissen siger om overdragelsen af møblerne: "Ved at overdrage disse effekter til præstegården er familien med til at understrege vigtigheden af, at stedet kommer til at fremstå værdigt som en formidlingsplatform over Kaj Munks liv og gerning".

Selve overdragelsen af møblerne blev i løbet af aftenen markeret med taler af tidligere kulturminister Per Stig Møller og af den norske Kaj Munk kender Jan Pedersen, der ikke mindst talte som en nær ven gennem mange år af Hanne og Arne Munk.

I sin tale fremhævede og beklagede Jan Petersen, at det officielle Danmark i alt for mange år har nedvurderet Kaj Munks betydning, og at staten har været meget sen til at opfylde de løfter, der blevet givet flere gange af den danske regering om oprettelsen af et varig og værdigt minde for Kaj Munk i Vedersø. Men selvfølgelig er sent bedre end aldrig. Og derfor er der grund til at glæde sig over, at den danske stat nu lever op til det løfte, som blev givet for mange år siden.

“Pastor Munk” en unødvendig historie – en replik

Af Vilhelm Topsøe

Tidligere kulturminister Per Stig Møller kom i sin tale ind på ‘det dobbelte mord’ på Kaj Munk. Hans pointe var, at man ud over tyskernes brutale mord på Kaj Munk i januar 1944 også kan tale om et andet mord på ham – nemlig det karaktermord på Kaj Munk, som blev søgt gennemført efter krigen. Ikke mindst fra kulturradikal side forsøgte man at nedvurdere ham som digter og at mistænkeliggøre ham som person. I dette andet mordforsøg på Kaj Munk finder man grunden til, at det officielle Danmark har haft så svært ved at opfylde det klare og helt rimelige løfte, som i sin tid blev givet om et varigt og værdigt minde for Kaj Munk i Vedersø. – Per Stig Møller beskrev, at han i sin tid som kulturminister havde haft nogle hovedmål. På top-3 listen stod ønsket om nu langt om længe at få opfyldt løftet vedrørende Kaj Munks Præstegård. Han udtrykte derfor stor personlig glæde over, at det havde været muligt at nå dette mål.

Efter talerne i anledning af overdragelsen af møblerne fulgte “Den danske Skueplads” opsætning af Kaj Munks drama *De Herrer Dommere*, som blev en uforglemmelig oplevelse, der på en meget engagerende måde blandt andet stillede skarpt på nogle af tilværelsens grundbegreber: skyld og ansvar. Aftenen sluttede i Vedersø kirke med en andagt, hvor biskop Karsten Nissen prædikede.

Der er grund til at ønske alle omkring Kaj Munks Præstegård tillykke med, at denne milepæl er nået. Staten har opfyldt sit løfte og har dermed anerkendt Kaj Munks betydning i dansk kultur. Det har Munk-familien nu kvitteret for ved at overdrage møblerne til præstegården. Ikke mindst derfor var den 4. maj 2012 i ganske særlig grad en glædelig dag.

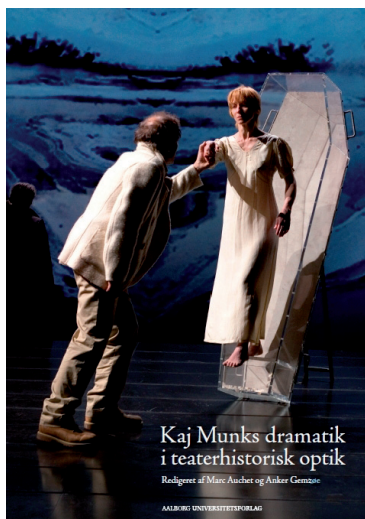
Jan Pedersen, Søgne, Norge sætter efter min mening i sit læserindlæg “Pastor Munk en unødvendig historie” i *Munkiana* nr. 48 fingeren på det afgørende punkt. Han skriver, at Kaj Munks martyrium var et kristent martyrium, og at den levende og opstandne Herre Jesus var hele Kaj Munks verden, og at intet offer var for stort for Kaj Munk. Selv ikke kone og fem børn, skriver Jan Pedersen, kunne gå foran Jesus.

Det er også i dette meget bevidste og kristne perspektiv, jeg har opfattet Kaj Munks vej til martyriet. Jan Pedersen mener, at det ikke er lykkedes for mig i mit teaterstykke at få det frem. Jeg prøvede nu. Da Kaj Munk indser, at døden venter ham for tyske hænder siger han: Så blev det da ikke mit eget folk, der råbte Barabbas, Barabbas. Og jeg lader en af personer spottende sige, at Kaj Munk opfattede sig selv og sin død sådan: Og de slog et bræt op på hans kors og skrev. Her hænger Pastor Munk, Danmarks Frelser.

Jo, jeg forsøgte at vise, at Kaj Munk med sin martyrdød ville gå i Jesu fodspor, også selvom han havde kone og fem børn. Det har jeg måske ikke fået særlig godt frem, men det vigtigste er da også, at Jan Pedersen giver debatten om Kaj Munks martyrdød et meget tiltrængt Golgatha pust fra de norske fjelde.

Mange venlige hilsner
Vilhelm

Kaj Munk – nu som moderne dramatikere!

Kaj Munks dramatik i teaterhistorisk optik. Redigeret af Marc Auchet og Anker Gemzøe. Aalborg Universitetsforlag. 286 sider. 250 kr. ISBN 978-87-7112-026-4

Af Erik Lund, Danmarks Medie- og Journalisthøjskole

Dette er, tydeligvis overraskende også for en del af bogens egne forfattere, blevet en både om- og nyfortolkende bog om den meget moderne dramatikere, som Kaj Munk med denne bogudgivelse nu også kan opfattes som.

For netop bogens mange historiske anløbsbroer til stoffet dokumenterer gang på gang, at Kaj Munk så langt fra at være en håbløs anakronisme var en meget moderne forfatter – eller slet og ret en forfatter på tværs af tidsaldre og ståsteder.

Forfattere tilkommer – eller tiltager sig – den ret. Det er akkurat dette, der gør dem til forfattere.

Derefter må de ganske vist efterfølgende finde sig i at blive dissekeret og lagt i litteraturforskernes kasser for dette og hint. Kaj Munks særkende er imidlertid, at han ikke passer ind i en eneste af kasserne – i hvert fald betragtet over et længere tidsrum. Hverken hvad angår holdninger (kun flertalsformen er dækkende!) eller valg af formidling. Han var stolt over ikke altid at vide, hvor han havde sig selv. Og andre skulle bestemt heller ikke tro at vide det!

De fleste af de mange litteraturforskere, der i efterkrigstiden snart omklamrende, snart afstandtagende har sat Kaj Munk i bås i diverse opslags- og oversigtsværker, kan derfor trygt gå i gang med en revision af deres “forskning”. Den holder ikke!

Alene det faktum, at Kaj Munk Forskningscentrets samling, digitalisering og systematisering af alt tilgængeligt materiale af og om Kaj Munk har bragt ikke færre end 69 skuespil og fragmenter af skuespil til veje, tvinger til en betydelig nuancering. Også flere forbilleder for Kaj Munks skuespil kan i den sammenhæng have et rimeligt krav på en nyfortolkning.

Dette bliver især tydeligt, når man betragter den betydelige, overordnet kronologisk orienterede redaktionelle indsats, der ligger bag udgivelsen. Værkets to redaktører, professor emeritus fra universitetet Paris-Sorbonne, Marc Auchet, og lektor i dansk ved Institut for Kultur og Globale

Studier ved Aalborg Universitet, Anker Gemzøe, har måttet foretage en skarp opdeling af de mange meget forskelligartede bidrag i fire hovedafsnit i et forsøg på at skabe overskuelighed og sammenhæng.

Den historiske indgang åbner flere steder for helt nye indsigter, især i bogens to første dele “Kaj Munk og teatertraditionerne” og “Kaj Munk i samtid og eftertid”, hvor del to kan ses som en nuancering af del ét. Konklusion: Kaj Munks definitive ærinde var et brud med det naturalistiske teater til fordel for en fremstilling af en indre, skjult virkelighed.

Bogens tredje afsnit, “Nye synspunkter på *Ordet*”, er bogens bedste, analytisk dybtgående og mere direkte tilgængelig for læseren end de to foregående afsnit. I ganske særlig grad gælder dette Marc Auchets egen gennemgang af opsætningen af *Ordet* på festspillene i Avignon. Her blev dramatikeren Munks ophavsret til skuespillets sceniske udformning ganske vist underkendt af instruktøren Arthur Nauzyciel. Men det lykkedes ham til gengæld at gøre stykket nutidigt og aktuelt og skabe en fremragende kunstnerisk præstation, der tilmed også blev en publikums succes og i bogen er fastholdt som et vigtigt stykke teaterhistorie. Med al ret pryder en central scene i “*Ordet* fra Avignon” også bogens forside. Opførelsen er her visualiseret som en videredigtning over og med *Ordet*, men aldrig mod *Ordet*.

Antologiens fjerde og sidste afsnit, “Litteratur om Kaj Munk”, er en bibliografisk oversigt over Munklitteraturen fra 1930’erne til i dag med

særligt henblik på perioden efter 1967. Her bliver det konkret, hvor omskiftelig en position Munk har indtaget i den danske offentlighed, fra martyragtig forgudelse efter drabet på ham i 1944 til et stykke ind i 1950’erne, derefter årtier med tavshed gennem 60’erne og 70’erne, en ganske svagt genvakt interesse i 80’erne – og endelig fra midten af 90’erne en genoptagelse af hans mest kendte teaterstykker.

Bogens fire afsnit nuancerer samlet synet på Munk i et bredt teaterhistorisk perspektiv og godtgør, at hans inspirationskilder har været langt mere komplekse end hidtil antaget. Der er selv i hans historiske dramaer elementer af moderne mangfoldighed, tilsat en sjældent tøjet trang til at provokere og chokere.

Ifølge forlaget henvender bogen sig til dansklærere og studerende på gymnasier og videregående uddannelser “samt alle med interesse for Kaj Munk og dansk dramatisks historie”. Akkurat denne bekvemt brede målgruppe bliver dog aldeles ladt i stikken. Bogen rummer ingen steder blot det mindste tilløb til popularisering eller en helt nødvendig oversættelse af indforstået fagjargon til et mundret og begribeligt dansk.

Litteraturforskerne er tydeligvis ganske og aldeles uinteresserede i forskningsformidling. Læserne må selv kæmpe sig frem gennem værket, drevet af nysgerrighed efter at opleve nye sider af Kaj Munk, men bestemt ikke hjulpet på vej af hverken forfattere eller redaktører. Sjældent er så mange så gode historier gjort så utilgængelige for så mange læsere over så mange sider!

En del af forklaringen på den manglende trang i forskersamfundet til at fortælle de gode historier begribeligt kan måske findes i bogens tilblivelseshistorie. Den er begyndt som et par forskningsseminarer, og det er “papers” herfra, der danner grundlag for bogens kapitler. Men vejen fra “papers” til brug internt på et universitet og frem til kapitler i en bog, der i sin selvforståelse retter sig til “alle med interesse for Kaj Munk”, er længere, end forskerne har kunnet eller villet betræde.

Bedst formidlingsmæssigt lykkes Marc Auchet i kapitlet om Kaj Munk på Avignon-festspillene og den efterfølgende turné. Man kunne ønske sig, at Auchet som den ene af bogens to redaktører selv skrev alle kapitler igennem og udsendte dem i en “folkeudgave”. Det er ikke nok som i det foreliggende værk at pletrense Kaj Munk for de værste af de ikke helt få og vidt udskregne misforståelser, han har været udsat for gennem tiderne. Den nye dokumentation og indsigt må ideelt set gerne formidles lige så bredt som misforståelserne og myterne.

Kaj Munk Forskningscentret har til overmål vist sin eksistensberettigelse ved at levere forskningsgrundlaget for bogen. Nu mangler vi så blot at få formidlingsopgaven løst lige så kvalificeret.

Der er for mange livsfilosofiske spørgsmål i Kaj Munks dramatik til, at de kan forblive et anliggende alene for forskerne. Og værkets indholdsmæssige fortjeneste, at det så konsekvent forholder sig til Kaj Munks dramatik i stedet for til det dramatiske i hans liv, gør

ikke nødvendigvis interessen for en “folkeudgave” mindre.

Kaj Munk var for upoleret, ubehøvet og uspuleret til disciplin – fra tid til anden også til selvdisciplin – med det resultat, at vil man “finde noget på ham”, behøver man ikke at søge længe. Der er i teksterne altid noget, man kan “hænge ham op på”, hvis man er ude i det ærinde. Fordomsfuldhed om hans liv og virke har det da heller ikke skortet på hos et par generationer af litteraturforskere. Derfor er det godt, at bogens forfattere har haft både evnen og viljen til at se ind bag alle akkumulerede misforståelser. Dramatikeren Kaj Munk bliver kun større derved.

Aalborg Universitetsforlag har således med udgivelsen af dette værk åbnet os vejen tilbage til en mere oprindelig og mere mangfoldig Kaj Munk end den dramatiske, der alt for længe blev dømt til evig glemsel af et par generationer af forskere uden større forståelse for hverken hans særpræg eller hans glød. Litteraturteoretikere kan være nådesløse i deres omgang med “studieobjekter”, der ikke passer ind i deres ideologiske kasser.

Den, der lyves død, lever ifølge et gammelt mundheld længe og i bedste velgående. Det samme kan komme til at gælde Kaj Munks dramatik med denne bog som det afgørende gennembrud for nytolkninger. Den valgte teaterhistoriske optik bliver derved også fremadskuende og måske som inspirationskilde for nye opførelser ligefrem handlingsanvisende eller handlingsmotiverende.

Dette bliver især tydeligt, når man tålmodigt læser bogens kapitler hver for sig og hver gang lader sig inspirere og "handlingsanvise", inden man iler videre til nye kapitler. Bogens akademiske sprog gør desværre sine steder læsningen til noget af et forhindringsløb. Men belønningen venter på den anden side forhindringerne i form af et helt nyt og meget sammensat møde med en af Danmarks betydeligste dramatikere – der (ikke ulig Shakespeare) stjal med arme og ben, indholdsmæssigt og formmæssigt, hvor det overhovedet kunne lade sig gøre – fra Sofokles over middelalderens mysteriespil og bl.a. Shakespeare, Schiller, Oehlenschläger, Ibsen og Strindberg til Kjeld Abell!

Det er en lang vej at tilbagelægge i en enkelt dramatikers liv, især når der også skulle være plads til så meget andet i paradokset Kaj Munks liv.

Ikke mindst derfor kunne det have været nyttigt, om Aalborg Universitetsforlag havde lettet læseren, der orienterer sig på tværs af bogens opbygning, med et stikordsregister eller i det mindste et titelregister, så det blev muligt at følge fremstillingen også ad andre baner end de anviste i indledningen.

Et bogligt gensyn med en dramtiker af Kaj Munks format vil ofte udløse en trang til tværgående læsning, bl.a. ud fra egne teateroplevelser. Punktnedslag er ikke nødvendigvis af det onde, heller ikke i akademisk sammenhæng. Straks en teaterscene er sat for det indre øje, vil mange gerne også se bogsider, stykket er omtalt på. Så når 2. oplag engang udsendes, bør det blive suppleret med registre, der vil lette en

individuel tilegnelse af den Munk'ske kompleksitet.

Denne kompleksitet virker ganske overvældende hele værket igennem. For der er ingen lineær udvikling fra det ene standpunkt til det næste. Tværtimod er der tale om kaos, et virvar af indbyrdes stridende religiøse, etiske, politiske og kunstneriske udviklingsforløb. Anker Gemzø forsøger både som redaktør og forfatter ihærdigt at bringe orden i Munks strategier. Han sammenfatter dem som "umådeholdets strategier". De giver plads for både stilbrud og bratte vendinger, såvel i de allerede kendte stykker som i to unikke, hidtil ukendte og meget forskellige dramaudkast, som Jesper Valeur Mogensen har fundet og analyseret under arbejdet med at registrere Kaj Munks efterladte papirer. Så der er også egentlige nyheder i denne vidtspændende teaterhistorie!

Selvom Kaj Munk skrev i alle genrer, journalistikken ikke at forglemme, er hans væsentligste og varigste indsats dog dramatikken. Vidste vi det ikke før, dokumenterer Mark Auchet og Anker Gemzø det med deres værk, der tildeler Munk en langt mere nuanceret plads i teaterhistorien, end han hidtil har indtaget.

Præsten i Vejlbj

*En sammenligning af St. St. Blichers
novelle og Hans Brix's og Kaj Munks
drama*

Af Jon Høgh

Indledning

Skuespillet *Præsten i Vejlbj* er et dramatisk stykke i 5 akter, skrevet i sommeren 1942 af Hans Brix og Kaj Munk efter Steen Steensen Blichers novelle *Præsten i Vejlbj* med undertitlen *En Kriminalhistorie*, der består af A Erik Sørensens Dagbog på 29 optegnelser og B Ålsø Præsts 2 optegnelser. Novellen blev udgivet i 1829 i tidsskriftet *Nordlyset*, som den gamle digterpræst i Spentrup redigerede sammen med bogtrykker Elmenhof i Randers.

Litterært var 1942 et meget travlt år for den unge digterpræst Kaj Munk. I ugerne mellem 12. april og 16. juni skrev han sine erindringer, *Foråret så sagte kommer*. Han samlede på opfordring fra sit forlag "nogle Prøver af, hvad jeg gennem alle mine Aar fra mit ottende til mit fireogfyrrende har skrevet..." som han selv udtrykker det i forordet til samlingen, der fik titlen *Med Sol og megen Glæde*. De to titler er i øvrigt henholdsvis første og sidste linje i det digt, som han kalder sit første, skrevet i Opager af en 8-årig forfatter i 1906. Munk udsendte også i 1942 prædikensamlingen *Med Ordets Sværd*. Ud over dette sled også den dramatiske digter Kaj Munk i det med en række enaktere. Det drejer sig først og fremmest om det lille mesterværk *De Herrer Dommere*, der foregår i det ypperstepræstelige palæ i Jerusalem den aften, hvor ypperstepræsten Kajfas, der er gift med fru Ester, skal underskrive

dødsdommen over Jesus. Senere samme år skrev han en næsten analog version af stykket med titlen *Kajfas og Fru Ester*. Den allervæsentligste forskel på de to stykker ligger i, hvilken mand, fru Ester over for Kajfas hævder, er interesseret i hende. I varianten er det Herodes Antipas; i *De Herrer Dommere* er det derimod Kajfas' bror, Chasmon.

I 1942 bad Munks foretrukne fortolker i provinsen, Gerda Christophersen, digteren om at skrive nogle enaktere til hendes forestående efterårs-turné. På én dag sidst i juni skrev han enakteren *Paa Stranden*, der også omtales som *Den Kærlighed 1*. Stykket foregår på en tilfældig dansk strand, hvor et ungt pars kærlighedslykke synes truet af en mand i uniform, der sikkert skal symbolisere den tyske besættelsesmagt, som forbød stykkets opførelse. Men hjælpe fru Gerda, det måtte han! I hast foretog han en lettere omarbejdning af 1. akt af *Kardinalen og Kongen* fra 1929, som han med titlen *Der brænder en Ild* tilbød Gerda Christophersen sammen med *Døden* fra samlingen *10 Oxford Snapshots. Klippet af en Dramatiker*. Men – ja, problematisk var det! De to små stykker kunne ikke udfylde en hel teateraften. Munk vendte sig derfor atter mod erindringen og omskrev siderne 253-255 i *Foraaret saa sagte kommer* til enakteren *Præsten og Studenten*. *Brudstykker af mine Erindringer dramatiseret*. Episoden fandt sted i august 1918 i Rønninge Præstegård på Fyn, hvor Munk gæstede sin ven, pastor Oscar Geismar, der i sin tid foruden at have forberedt ham til optagelse i Maribo Realskole også havde åbnet den kommende digters øjne for den dramatiske digtekunst. De to, præsten og studenten, diskuterede 1. verdenskrigs

gang, hvor Munk udtrykte frygt for, at lille Danmark og dets befolkning, trods advarsler, var så sløvt og sorgløst, at dets værn overhovedet intet kunne udrette, hvis krigen skulle nå til Danmark. Hertil fremsatte Geismar det ønske, at forsvarsminister Peter Munch læssede Københavns Befæstning på en trillebør og kørte den ud i Øresund, så kunne den da måske bruges som en bro til Sverige. Intet ellers. Den holdning bifaldt Munk absolut ikke, og han henviste til lille Belgien og dets befolknings heltedige gerninger. I enakteren siger Munk: *Belgien har ... frelst baade sin Samvittighed og Ære. De to Ting er større end Bygninger, Afgrøder, Førlighed og Liv.*

Hva` behar! Det er dog noget! Og så følger han til, at Belgien ved sin modstand måske havde afgjort krigens udfald. Landet var sønderflækket, dets kamp havde været til ingen nytte! hvæsende Geismar. Heltmod og nyttehensyn står i hver sin bås, snerrede Munk. Et brud imellem dem var uundgåeligt, Munk forlod præstegården og rejste til kusine Ida Wahl i Døjringe.

Da Munk nu i 1942 foreholdt sin gamle læremester, at han dramatisk havde portrætteret deres brud, nægtede Geismar at lade sig fremstille på scenen. Respekt, respekt!

Problematikken syntes ikke at kende til grænser! Endnu en enakter måtte med andre ord forfattes for at tilfredsstille Gerda Christophersen og hendes behov for en helaftensteaterforestilling! Det blev *Den Kærlighed 2*. Kort fortalt: Det lille skuespil foregår i Munks egen højspændte tid, hvor et formuende ægtepar, Betty og Preben, venter et barn, som Betty ikke ønsker bragt til verden. Hun taler derfor med sin

onkel Peter, der er læge, om at få det fjernet. *Nej, lille Betty, det kan jeg ikke. Dit barn må du føde*, lader han hende vide. Det moderkald, hun ikke følte, får hun imidlertid givet, da Preben ved spekulation sætter hele deres formue over styr og fyres fra sit arbejde. Temaet er tydeligt: moderkald contra abort, som Munk tidligere havde behandlet i sin produktion.

Nævnes skal også, at digterens forlag, *Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck* i 1942 som nytårshilsen udsendte fem digte om de nordiske lande af Kaj Munk under titlen *Det unge Nord*. På siden, der følger efter den indvendige titelside står følgende håndskrevne tilkendegivelse: *Dampen er lidt mat. For Sejden koges under Laag. Men vær viss på, at den koges. Kaj Munk.*

Munk var en modig mand, og meningen er klar nok. Den gode sejd, der er påvirkningen af de kræfter, som styrer verden, havde kun yderst trange kår her i '42, hvor besættelsen af Danmark havde stået på i to år. Regeringens indgåede samarbejde med besættelsesmagten, der tvang den nye statsminister Vilhelm Buhl til at kalde modstandsfolkene forbrydere, aftvang ikke ligefrem befolkningens respekt. Med sådan en bandbulle udstedt af landets leder var der i allerhøjeste grad lagt låg på kogning af den gode sejd, af påvirkningen i den med danske øjne set gode retning.

Kaj Munks politiske stillingtagen til et lille lands forsvarsvilje, nu under 2. verdenskrig, er den samme, som den, han, hvad heltmod contra nyttehensyn, fremsatte i dialogen med Oscar Geismar i 1918.

Churchill-klubben, siger det læserne noget?

Den oprettedes i august 1941 af ganske unge katedralskoleelever i Ålborg for dér at spolere alt, hvad tysk var. Ni måneder senere, i maj 1942, blev gruppens drenge taget og arresteret af tyskerne. Kaj Munk skrev da den 26. juni 1942 til sognepræst Edvard Pedersen bl.a.: *Er det sandt, hvad man siger, at det er Deres Dreng, dem, jeg saa her hos os, der har maattet gaa i Fængsel for danskhedens Sag? ... Det er selvfølgelig galt, det de har gjort, men det er dog ikke nær saa galt, som at Regeringen forærede Landet bort til den indtrængende Fjende ganske gratis ... Det er vel nok paa én Vis tungt at se sine Børn sammen med Tyve og Mordere; men der har vi jo ogsaa set Vor Herre, den skyldfri ... Oh, hvor har dog mange gode Folk ud over Landet i disse Dage været stolte af Churchills Venner* (Knud Pedersen: *Churchillklubben*. Gjellerups Ungdomsbibliotek, 1965). Hvad havde Geimar mon at sige til disse brevord, om han havde været til stede og havde kunnet læse dem?

Skuespillet og novellen

Som det må være fremgået af ovenstående indledningsafsnit, havde Munk i 1942 nok at gøre i sin forfatterhule, "Stærekassen", i Vedersø Præstegård.

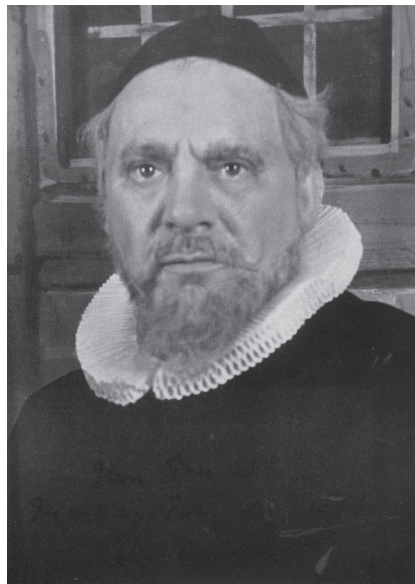
Men han havde, sammen med venen, professor Hans Brix, også overskud til at dramatisere historien om Vejlbypæsten Søren Quist. Ideen til dramatisering af Blichers mesternovelle kom fra provins-teaterdirektør Svend Wedel.

Dramaet, der havde premiere den 2. marts 1943, fik 24 opførelser på Folke-teatret med Eyvind Johan-Svendsen i titelrollen, i hvilken den store skuespiller fejrede sit 25-års skuespillerjubilæum.

Efter anmeldelserne at dømme var hans præstation især gripende i fængslet lige før henrettelsen på grund af hans stemmes voldsomme fylde.

Af andre store skuespillere kan nævnes Karen Lykkehus som præstens datter Mette og Kai Holm som hans tjenestekarl Niels Bruus.

Dramaet er også blevet spillet i Radioteatret den 20. september 1957 med Gunnar Lauring som Søren Quist, Jørn Jeppesen som forpagter på herregården Ingvorstrup Morten Bruus og Karl Stegger som Niels Bruus; herredsfoged Erik Sørensen lagde Holger Juul Hansen stemme til, det samme gjorde Emil Hass Christensen til Ålsø-præsten.

Præsten i Vejlbj, hr. Søren Quist i skuespilleren Eyvind Johan-Svendsens skikkelse. Stykket havde premiere på Folketeatret den 2. marts 1943, hvor det opførtes i alt 24 gange.

Fotografiet er taget af skuespilleren Hans Egede Budtz, der spillede præsten fra Aalssø. (Harald Mogensen: Kaj Munk paa Teatret. En teaterbilledbog. Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck. 1953). Gengives med tilladelse.

1. akt

Mette sidder en septemberdag ved spinderokken i Vejlbj Præstegårdshave og synger en vise, der handler om en ung pige, der sagtelig og med fryd går en tur *til moserne/ for at skue roserne/ så mangelund*. Men så får hun øje på bonden, der mejede sit korn, mens *hans søn bortfejede/de roser små*. Det kan hun jo ikke lide at se på sådan en naturnydelsesvandring. Hun tænker, at det er anderledes i lunden. Derfor søger hun den for at spadsere *i lunden fri,/ der jeg omvankede,/ de blomster sankede/ på vilden sti*. Medens Mette trygt og godt sidder her og spinder og lader tankerne gå på den idylliske naturvandring, anes Niels Bruus bagved hende i færd med at grave have.

Blicher

At Niels Bruus gravede have, lader Blicher i optegnelse 19, som de første, vidnerne Kirsten og hendes datter Else fortælle i retten, det vil sige *efter* Niels' forsvinden og *efter* at anklagen er rejst mod Søren Quist.

Brix og Munk

Men idyllen i dramaet varer ikke ved; faktisk når Mette ikke at synge visen til ende, før hun overraskes af en storpralende og grov Morten Bruus, der ankommer for at overtale Søren Quist til at overgive ham Mette som hustru, altså at få det, som man kaldte faderens ja-ord.

Blicher

I St. St. Blichers novelle havde Erik Sørensen også gjort sine hoser grønne over for Mette, og han havde tilmed igennem Rasmus Avlskarl hørt, at Morten Bruus havde fået afslag af præsten. Grundet det, at Morten Bruus var materielt rig, ville præsten gerne have givet ham sit ja, men ikke datteren,

hun sagde nej. Dermed gav præsten hende sin vilje. (Optegnelse 7).

Brix og Munk

Dramaets Søren Quist er ikke hjemme, da Morten ankommer; han er af sted i det ærinde at læse en bøn over gravstedet i det trebundne markskel, hvor liget af karlen, der havde hængt sig, var blevet begravet.

Blicher

Om denne begravelsesplads får vi hos Blicher ikke kendskab, før Niels Bruus, da han atter er tilbage 21 år efter Søren Quists henrettelse, oplyser Ålsø-præsten herom.

(B Ålsø Præsts optegnelse 2).

Brix og Munk

Da Mette i skuespillet har oplyst Morten, hvor faderen er, siger Morten, at selvmorderen havde taget sig af dage af kærestesorg, og han understreger, at det ikke var ham, der havde slået ham. *Det er løgn, hvad folk siger*, påstår han. Deraf kan vi forstå, at folk på en måde, som Morten ikke er glad for, må have sat ham i forbindelse med i det mindste *nogle* hændelser forud for det tragiske dødsfald

Blicher

Blicher fortæller, at karlen havde tjent på Ingvorstrup og der hængt sig – som der mumledes om af desperation over Bruusens tyranniske behandling og trusler – hvorvel andre sagde, det var kærestesorg.

Brix og Munk

Da Brix's og Munks præst nu ikke er hjemme, begynder Morten at smiske for Mette, og han inviterer hende til Ingvorstrup for at give hende en karettur, men hun afslår: "*Ja tak, Morten Bruus, det kunne jo være morsomt nok, men jeg regner ikke med at komme til Ingvorstrup, før han har sig en kone*

på gården”. Morten svarer: “*Den kone kunne hun jo blive?*” I manuskriptet følger efter svaret et spørgsmålstegn, der indikerer, at Morten Bruus her simpelt hen spørger Mette, om hun vil gifte sig med ham. Det vil hun ingenlunde: “*Det sker ikke. Min far råder for, hvem jeg skal have*”. Morten forstår og siger: “*Så kom vi så vidt med den handel*”.

Forinden havde han fortalt Mette, at han var blevet uenig med bonden Ole Andersen, fordi Ole havde klaget over, at Morten lod sine stude løbe i hans eng og tørveskifte, og han giver udtryk for, at den proces vil han vinde ved herredsfogedens hjælp – underforstået ved bestikkelse ved en gave i form af et par mohrenkopper. “*Goddag, Erik Sørensen! Det er blevet mig fortalt, at I mangler et par mohrenkopper*”.

Snart kommer en ny gæst – herredsfoged Erik Sørensen.

Det vender vi tilbage til.

Blicher

Hos Blicher fortæller herredsfogeden i optegnelse 3, at Morten Bruus havde besøgt ham for at forære ham en *feed kalv*, men han modtog den ikke. Senere, i optegnelse 5, kommer han igen og tilbyder herredsfogeden et par mohrenkopper. I optegnelse 8 bekendtgør Erik Sørensen, hvilken hensigt, han tror, Morten Bruus havde med foræringerne, for på det tidspunkt er det, at striden mellem Morten Bruus og Ole Andersen skal afgøres i retten. Altså forsøg på bestikkelse!

Herefter – i optegnelse 10 – aflægger Erik Sørensen besøg i Vejlby Præstegård, hvor der ikke er nogen Morten Bruus til stede. Præsten er ikke hjemme, men ude i et ærinde, som vi ikke hører nærmere om. Mette, der sidder og spinder, er med andre ord alene hjemme, da

herredsfogeden ankommer.

Efter at de har talt lidt om Ole Andersens og Morten Bruus` proces, kan de ikke rigtigt finde ord for en samtale, og af den grund tager den romantiske Mette herredsfogeden med på en tur rundt i haven og viser ham rosenfloret m.m.

Brix og Munk

Da Erik Sørensen hos Brix og Munk besøger Mette, er hun som bekendt ikke alene. Hun har jo uønsket besøg af Morten Bruus.

Han og herredsfogeden kommer til at tale med hinanden om mohrenkopperne, som Erik Sørensen mener, det er bedst at handle om, efter at processen er afgjort. Herredsfogeden antyder, at han ved diverse undersøgelser af retsspørgsmålet er kommet dertil, at spørgsmålet angående ejendomsretten til tørveskiftet går Bruus imod. Sammen med broderen, Niels Bruus, forlader Morten Bruus scenen.

Først nu er Mette og herredsfogeden alene sammen hos Brix og Munk. Og også her taler de sammen om tørveskiftet og den forestående proces – og i modsætning til hos Blicher – meget om retfærdighed.

Brix og Munk lader også megen snak gå om roserne, som Mettes afdøde mor i skuespillet har ladet plante. Men hvad der ikke skete hos Blicher, sker på scenen. Erik Sørensen tager mod til sig og frier. Han siger: “*Når I står der og smiler – jeg synes, det er som et solskin ... åh, jeg synes, jeg ville blive meget dygtigere, hvis der af og til faldt lidt solskin over min vej. Forstår I mig?*” Det gør hun selvfølgelig, men da hun har plukket en rose, spørger Erik Sørensen hende, hvorfor hun gjorde det. Hun svarer, at hun har plukket den til

sin far, som hun – tilsvarende Blichers Mette – holder meget af. Den skuffede herredsfoged siger, at han kender én, der gerne vil have rosen, nemlig en *“der af unge piger kun holder af én ung pige, jer”*. Derpå tager han hende i hånden og spørger: *“Må jeg beholde begge dele, Mette?”*. Mette svarer: *“Blomsten ja. Men hånden ... den råder far for”*.

Sådan svarede hun jo også Morten Bruus, og det fik fatale følger. (*Min far råder for, hvem jeg skal have*).

Nu er tiden naturligvis inde til, at hr. Søren Quist ankommer.

Blicher

Da herredsfogeden og Mette i novellens optegnelse 10 har afsluttet deres havevandring, ankom, også hos Blicher, hr. Søren Quist. Her er han noget pågående, når han siger til Erik Sørensen: *“Det var vel heller ikke for tidligt, om I nu tænkte på at indtræde i den hellige ægtestand”*. Det opfatter Erik Sørensen som et forblømt vink om, at han gerne vil have ham som svigersøn.

Brix og Munk

Sådan er det ikke umiddelbart hos Brix og Munk. Efter Søren Quists hjemkomst anmoder herredsfogeden ham nu om datterens hånd. Da røber præsten, at Morten allerede har været hos ham, og at han – modsat Blichers præst, der føjede datteren – har givet Morten sit ord, fordi han var materielt rig. Men så griber Mette ind – ikke som hos Blicher med et klart nej. I skuespillet siger hun til faderen: *“Med Morten Bruus bliver jeg evig ulykkelig. Det ved jeg, I aldrig kan nænne”*. Det gør Søren Quist blød om hjertet, og han lover at tale med Morten.

Så følger de få replikker, hvor Niels fortæller Morten, at præsten *“er*

over ham med stokken både ved nat og dag”, der er det samme som, at Søren Quist slår karlen, når han ikke vil, som præsten vil. *“Nu skal jeg sige dig noget, Niels. Du skal ingenting lade dig byde af den præstehund ... Hvis han tiere går dig for nær, så sig det til manden på Ingvorstrup. Så skal vi to holde en prædiken for den Guds mand, som han aldrig forvinder”*, siger Morten.

I 1. akts slutning viser Morten sig atter på scenen foran præsten, fordi han – grundet Søren Quists løfte – nu vil have præstens ja-ord. Men det kan Søren Quist alligevel ikke give ham; det ender i tumult, og præsten smider Morten på porten.

2. akt

Brix og Munk indleder 2. akt med ja-gildet, hvor det går meget lystigt til, og hvor præsterne fra nabosognene, Lyngby og fru Marthe, Hyllested og fru Dorthe samt Ålsø og fru Elsebeth deltager med flere replikker.

Blicher

Præsterne omtales blot som deltagere i novellens optegnelse 12, hvor ja-gildet holdes, og hvor præsten fra Hyllested i øvrigt blev så besværet, at han måtte ledes til sengs.

Brix og Munk

I dramaet er Niels Bruus på gæstelisten ved det lystige ja-gilde i Vejlbj Præstegård. Vi bemærker ham ikke, før Søren Quist opdagede, at Niels ikke havde fjernet den tjørnebusk, som han havde beordret ham at grave op. Præsten, der sikkert også er noget omtåget, forlanger busken fjernet *nu*. Det nægter Niels. Han er jo også til fest, måske har også han drukket lidt for meget, og helt sikkert må han være iført sit pæneste tøj – så det er vel forståeligt

nok, at han ikke har så stor lyst til at gå i gang med at grave en tjørnebusk op! Herregud! kunne den ikke blive stående til i morgen! Men præsten bliver rasende på Niels, griber spaden, løfter den og råber: *Jeg skal slå dig, din hund*. Niels bliver forståeligt nok bange og stikker af.

Blicher

Striden mellem præst og karl beror i Blichers novelle på Niels Bruus' manglende arbejdsiver, hvad angik gravning af haven, og ikke opgravning af en tjørnebusk. Den meget voldsomme episode fandt ikke sted under ja-gildet, men en helt tilfældig efterårsdag.

Hvad der egentligt skete, fortælles første gang af vidnerne Kirsten og datteren Else og senere af to nytilkomne vidner.

3. akt

3. akt indledes med, at Mette og hendes far diskuterer, hvad hun skal have med sig hjemmefra til sit nye hjem i fogedgården, hvortil hun skal flytte om 4 uger, når brylluppet har stået.

Med ét brydes den gode fred, da Morten Bruus, herredsfogeden og vidnerne Kirsten, datteren Else og Jens Larsen ankommer til præstegården. (Gemt af vejen i herredsfogedens ekvipage befinder sig de senere vidner Gåsepigen og Spillemanden). Morten råber straks ved ankomsten: "*Folk siger, I har slået min bror ihjel og gravet ham ned i jer have*". Efter at disse på én gang ubarmhjertige og dristige ord er udråbte, skynder Erik Sørensen sig frem til Mette for at trøste hende: "*Så, så, min hjerte pige ... Jeg skal nok ordne det her. Det falder tilbage på Bruus selv ...*".

Derpå afhøres vidnerne i præstegården foran Søren Quist. Deres

forskellige udsagn går imod præsten, der ikke forstår noget af det hele. Det vigtigste vidne hos Brix og Munk bliver Jens Larsen, der hævdede, at han langt ud på natten, på vej hjem fra et høstgilde i Tolstrup, var gået ad den sædvanlige gangsti østen for præstegårdshaven. Han siger: "*Jeg hørte, det klang af en spade derinde. Jeg blev en bitte grand ræd, men så ville jeg have besked og satte mine træsko og kravlede op på diget og gjorde med mine hænder et bitte kighul gennem hækken. Der stod vor far; jeg så ham lige så tydeligt, som jeg ser ham nu, i den selvsamme grønne kofte og så en hvid bomulds nathue på hovedet, han stod og glattede jorden efter med en spade*".

Hvorfor er Jens Andersens vidneudsagn særligt vigtigt? Fordi det får Søren Quist til at bede ham udpege det sted, hvor han havde set ham grave! På præstens opfordring hentes nu spaderne, gravearbejdet påbegyndes af Morten, der er så ivrig efter at finde sin bror, så det halve kunne være nok. Han graver derfor på et forkert sted. Så træder Jens Larsen frem og angiver stedet. Så graves der på ny, og liget af den nedgravede karl med et af et spadeslag flækket ansigt, men ellers klædt i Niels' tøj, findes.

Præsten siger: "*Slået ham har jeg, men ikke anderledes, end at han kunne løbe sin vej. ... At Niels' døde legeme er anbragt her; deri har jeg hverken lod eller del*".

Brix og Munk indfører modsat Blichers novelle en gåsepige og en spillemand som vidner. Gåsepigen fortæller, at hun så Niels stikke af, hvorved det jo er godtgjort, at Niels ikke er dræbt ved spadeslaget. Spillemanden vidner, at han havde set "præsten" i

en sidgrøn kjole komme ud af skoven med en sæk over skulderen, men ved havegården blev "præsten" borte for ham.

Brix og Munk lader altså i alt 5 vidner udtale sig. Alle sammen – bortset fra gåsepigen – til fordel for Morten Bruus.

Blicher

Hos Blicher melder 8 vidner sig, der alle sammen, uden undtagelse, udtaler sig til fordel for Morten Bruus.

Han lader først vidneafhøringerne af Kirsten, Else og Jens Larsen finde sted i herredsfogedgården.

Dage senere melder to karle og udpigen sig.

Karlene havde på morddagen siddet i borgerstuen bag et åbentstående vindue. Med ét hørte de, at præsten og Niels Bruus skændtes, og at præsten pludseligt råbte, som Kirsten og Else også havde fortalt, at "*jeg skal slå din hund*".

Udpigen havde ikke kunnet sove den aften, Jens Larsen havde set "præsten" i haven. Pludseligt havde hun hørt døren fra haven ud til gangen knirke; hun rejste sig og så "præsten" i slåbrok og med nathue gå ned i haven. En times tid efter kom han tilbage, men hvad han havde lavet, vidste hun ikke.

Atter dage senere melder 2 nye vidner sig, der den omhandlede nat var gået hen ad vejen mellem skoven og præstegårdshaven. Da ser de, at et menneske var kommet fra skoven med en sæk på *axelen*, og at han vandrede dem et stykke forbi ad haven til. De kunne ikke se, hvem han var, da ansigtet var skjult af sækken, men i måneskinnet havde de tydeligt kunnet iagttage, at han var iført en sid grøn kjole og en hvid nathue. Mere end det her vidste de ikke, for personen forsvandt ved havegården.

Men! ingen af vidnerne hos Blicher havde som gåsepigen hos Brix og Munk set Niels løbe af sted ud af haven.

Blicher, Brix og Munk

Blicher indleder optegnelse 23 med disse herredsfogedord: "*Det er forbi – han har bekendt alt*". I sidste tredjedel af dramaets 3. akt siger Søren Quist: "*Og lad mig nu bekende*".

Søren Quist vil bekende en ugering, som han ikke har begået, og som han et langt stykke hen ad vejen også ved, at han ikke har noget med at gøre. Hvorfor i alverden vil han så bekende? Det vil han, fordi han ikke er sikker på, at han er uskyldsren. Vidnerne, og de taler alle sammen sandhed, men det ved han jo ikke, og desårsag kan han heller ikke forstå dem, siger ham stærkt imod.

Hertil kommer et forhold, som han havde oplevet før, da han var meget yngre – dette nemlig, kort fortalt, at han et par gange som søvngænger havde præsteret at handle til stor overraskelse for sig selv dagen efter.

Alle tre digtere er da enige om dette: Idet Præsten i Vejlbj om morgenen efter de nu omhandlede frygtelige nattebegivenheder havde fundet det besynderligt at finde sin slåbrok henkastet på gulvet i soveværelset, skønt han altid hang den pænt og ordentligt på plads over stoleryggen ved sengen, måtte denne skødesløshed skyldes, at han i sin drømmende tilstand var stået op og havde fundet liget af Niels Bruus i skoven. Idet det vel ikke *kan* være anderledes, vedgår han, at han så, som søvngænger, måtte have båret liget hjem og gravet det ned i haven. Som sagt: det var der jo flere, som havde set, så derfor måtte det jo være sandt, at det forholdt sig sådan.

4. akt

Dramaets 4. akt indledes i fængslet i Grenå. På scenen er foruden Søren Quist og datteren Mette også præsten fra Ålsø tilstede. Denne skal ved den hellige nadver berede Søren Quist.

Blicher

Blichers fængselsscene foregår i novellens optegnelser 23 og 24, hvor Søren Quist først kun er omgivet af datteren Mette, der tager sig af sin far og reder hans seng. Senere ankommer Erik Sørensen og Ålsø-præsten til cellen.

Brix og Munk

I dramaet indtræder i fængselsscenen først Morten Bruus, der ved indtrædelsen siger: *“I har skikket bud til mig. Er det, for at jeg skal se, hvor fint I bor nu?”*

Mette replicerer: *“Hvis jeg havde noget i mine hænder at slå med, så slog jeg jer”*.

Af dette griner Morten ondsksfuldt. Derpå træder Erik Sørensen ind i cellen for at kundgøre dødsdommen for Søren Quist, der slutter således: *“Thi kendes for ret: Søren Quist vil være at føre til retterstedet i Rosmus Herred og der at rette med sværd”*.

Blicher

Det må også hos Blicher være Morten Bruus, der overværer domsafsigelsen, når Blicher i optegnelse 24 skriver: *“Alle nærværende, undtagen hans hårdnakkede fjende, udviste stor medlidenhed”*. Men der er ikke sendt bud efter Morten – han er kommet af nysgerrighed og skadefryd. Blicher lader ham tie i retten ... men ...

Blicher, Brix og Munk

... hos Brix og Munk får han mæle. Han havde det før, som vi hørte, han får det igen efter afsigelsen af dommen, hvor han siger: *“Så er der dog lov og ret her i landet. Det var godt, bror Niels! Nu fik*

du bugt med den sorte mand”.

Her skylder jeg absolut at tilføje dette meget vigtige, at i fiktionens virkelighed var det slet ikke Niels, men Morten Bruus, der fik bugt med den sorte mand. Hans nedrige ønske, dette nemlig: med alle mulige midler at komme af med præsten, er gået i opfyldelse.

Men hvorfor har dramaets, og kun dramaets Søren Quist skikket bud efter Morten Bruus? Det har han for at bede om tilgivelse for, at han sprang fra i fæstemålsagen! Som reaktion på Præsten i Vejlbys bøn om tilgivelse affyrer Morten Bruus sin måske ondeste replik: *“Nej tak, Søren Quist, nej, tusind tak, jeg får se mig om efter en anden kone til Ingvorstrup. Jeg kan ikke bruge datteren af en rettet misdæder.*

Nej, det kan han ikke, siger han. Men hvad værre er: en mand, der beklædte et dommerembede, kunne ikke indgå ægteskab med en morders datter.

Med dødsdommen over Søren Quist eksekverer herredsfoged Erik Sørensen med andre ord også en hård dom over sig selv og Mette. Det ved han naturligvis om nogen! Hertil siger præsten i dramaet: *“Min egentligste sorg er nu, at jeg ved, at rettens mand ikke kan ægte datteren af en dømt forbryder ...”*.

De er dermed gjort ligestillede, de to, dommeren, herredsfogeden og manden på Ingvorstrup, forbryderen Morten Bruus. Den første kan ikke, den anden vil ikke indgå ægteskab med en dømt forbryders datter.

Retfærdigheden må jo ske fyldest. Ja vist, men det alligevel kun så vidt, som retfærdighed kendes. I denne fiktionssag kendtes retfærdigheden ikke, fordi den ganske snedigt, fuldstændigt uden dommerens viden, var bilagt. Fordi dommeren ikke til bunds vidste, hvad

der var foregået omkring ham, dømte han, som han gjorde, velvidende, at han dermed aflyste sit eget forestående bryllup med Mette. Det smerter ham uendeligt meget, og smerten får ham til at bortkaste hans retfærdighedssans, når han som eneste frelse foreslår flugten.

For en tid er det ikke herredsfogeden, dommeren Erik Sørensen, der optræder på de skrå brædder eller på bogens gulnede sider, men mennesket Erik Sørensen. Retfærdighedens ellers så strenge vogter påbegynder en lyssky gerning. Såvel i skuespillet som i novellen er han rede til at bruge alle sine penge på at skaffe præsten flugtveje. Vigtigt er det, at det lykkes ham at træffe aftale ikke blot med slutteren, der er fangevogteren eller arrestforvareren,

om at se til den anden side, hvis Søren Quist kunne overtales til at forlade fængslet, men han har også fået en fisker, der i novellen er søskendebarn til Mettes mor, til at stille sig og sin båd til rådighed for videre flugt til Sverige for dem alle tre, hvor pastoren og herredsfogeden så i skuespillet skulle arbejde med sav og høvl.

At han, lige fra sagen begyndte, har nærret dette ønske om flugt, fremgår tydeligt i novellen, hvor han fortæller Mette, at han allerede ved fængslingen af præsten havde skrevet et brev til Mettes bror i København. Han lader hende også vide, at broderen må kunne være her når som helst, og med ham vil han så rådføre sig angående flugtens iværksættelse. (fortsættes side 20)

*Samme sted som på forsiden men nu blot hvad der kunne være en 70 år tidligere: Kaj Munk ved arbejdet i "Størekassen". På væggene billederne fra opsætninger af Kaj Munks dramaer.
(Foto: Kaj Munk Forskningscentrets arkiv)*

Men præsten vil ikke flygte! Der er absolut ikke noget at gøre!

Broderen hører litterært kun hjemme i Blichers værk, men han når aldrig hjem til Vejlbj.

Blicher

Hos Blicher søger Søren Quist ikke om tilgivelse hos andre end sin Gud. Efter de afgivne vidnesbyrd kender han sig selv skyldig, og ganske usentimentalt siger han i optegnelse 23: *“Jeg havde engang tænkt at give hende i din barm – det skønne håb har jeg selv forstyrret; I kan ikke ægte en misdæders barn, men lov mig, at I vil sørge godt for hende, som en anden fader ...”*.

I optegnelse 28 tager Mette afsked med herredsfogeden: *“Farvel, min hjerteven. Jeg forlader Eder uden nag, for I gjorde kun Eders strenge pligt, men nu farvel! for vi ses aldrig mere”*.

Og det gjorde de heller ikke!

Brix og Munk

Hos Brix og Munk foregår scenen således: Mette: *“Nu har jeg set, hvad der er sket med min far. Nu forstår jeg så meget. Lad os ikke bedrage os. Far kender sin vej nu, og jeg kender min. Kend du også din. Vi mennesker kan ikke løbe fra os selv.*

Erik: *Mette, Mette. Foragter du mig?*

Mette: *Farvel nu, min hjerteven. For vi ses aldrig mere!”*

5. akt

Men det holder ikke hos Brix og Munk, for ses igen, det gør de – 21 år senere, da Niels Bruus som en vagabond vender hjem. Mette bor da hos hr. Jens i Ålsø.

Blicher

Det gør hun også hos Blicher.

B Hr. Jens' første optegnelse: *“datteren ... tog jeg af barmhjertighed i mit hus”*.

Blicher, Brix og Munk

I novellen og på skuespilscenen optræder Niels Bruus atter på de hjemlige kanter omkring Vejlbj 21 år efter, at de frygtelige begivenheder fandt sted.

Drevet af dårlig samvittighed opsøger han Hr. Jens i Ålsø for af ham at få forlydender om, hvorvidt hans gamle husbond, Søren Quist stadig levede.

Efter at Hr. Jens havde fortalt ham, at præsten var blevet henrettet, afslører Niels, hvordan han havde været et blindt redskab i broderens hånd i dennes udførelse af de bestialske gerninger, der var affødt af, at Søren Quist havde nægtet ham sin datter til hustru.

Vi ved jo fra Brix og Munk, at Niels havde fortalt broderen på Ingvorstrup, at præsten var over ham med stokken både tidligt og sent, og at Morten havde ønsket at få at vide, når det skete igen: *“Nu skal jeg sige dig noget, Niels. Du skal ingenting lade dig byde af den præstehund ... Hvis han tiere går dig for nær, så sig det til manden på Ingvorstrup. Så skal vi to holde en prædiken for den Guds mand, som han aldrig forvinder”*. Hos Blicher lyder ordene således: *“Lad ham kun slå dig en gang til, så skal han få det betalt; kom straks til mig, og lad mig det vide.”*

Niels fortæller så sin bror, at han var blevet angrebet med en løftet spade, som Søren Quist også slog til ham med. Hævnens time er dermed hjemme – Morten hjælpes på fortrinlig vis af selvmorderen, som var blevet begravet i det trebundne markskel. I dramaet nævnes denne døde mand for os allerede i 1. akt i replik nummer 4 under Mortens uvelkomne besøg hos Mette: *“Far kommer sikkert straks. Den karl, der har hængt sig hos jer på Ingvorstrup ...”*. Hun afbrydes af Morten, der, som

tidligere omtalt, forsvarer sig mod folkesnakken. Mette fortsætter så med at fortælle, hvad også tidligere er nævnt – nemlig: at hendes far er henne at læse en bøn over graven.

Brix og Munk bliver nødte til at have selvmorderen med så tidligt, fordi det i et drama, der jo er en historie, der ikke *fortælles*, men *fortæller*, er umuligt ellers at få ham lirket ind, så han falder naturligt på plads som den fuldstændigt uundværlige hovedperson, han bliver til sidst – ganske vist uden replikker.

Det er om opgravningen af ham, *“hugget over ansigtet med en spade, og et i tindingen”* – som Niels meget brødebetyngt sætter Hr. Jens ind i hos Blicher, der hos Brix og Munk – sikkert dikteret af Munk – bliver *“til et kvask med spaden tværs over gefæset”*. Dramaets hjemvendte Niels er ikke brødebetyngt – han føler virkeligt, at Morten havde regnet den ud, men dog kun indtil det går op for ham, hvordan Søren Quist endte sine dage.

Hos St. St. Blicher beretter Niels for Hr. Jens. Ingen andre hører på, hvad den angrende synder siger.

“Vi ses aldrig mere”. Det sagde Mette til herredsfogeden efter dødsdommen over faderen.

Som nævnt sås de aldrig mere i Blichers fiktion. Men det gør de i Brix's og Munks fiktion. Netop samme dag, som Niels Bruus ankommer til præstegården i Ålsø, er Erik Sørensen på besøg. Han hører Niels fortælle om, hvordan det var gået til for 21 år siden:

Det bringes dermed for dagen, at præsten er uskyldig.

Det har dommeren, Erik Sørensen det selvfølgelig ikke godt med at vide. Han udtrykker således, at han burde have kunnet opdage løgnens ansigt. Men det havde han altså ikke kunnet, det må han slå fast, og i fortvivelse spørger han: *“Hvem kan tilgive mig?”* Mette svarer: *“Jeg tror, jeg kender en, der kan”*.

Erik Sørensen: *“Der er kun én. Og vil den ene så gøre det? Er det muligt, Mette, du vil? Tør jeg tro, du vil lade nåden gå for retten?”*

Jo! det vil hun, og dermed får dramaet en biedermeier-slutning i rosenflorets pragt.

Blicher

Efter besøget hos præsten fremstillede Niels Bruus sig i Blichers novelle for Erik Sørensen i fogedgården i Rosmus. Denne, der var syg, fik en rørelse og døde inden ugens ende.

Kort tid efter fandtes Niels Bruus' lig på Søren Quists gravsted uden for Ålsø kirkedør.

Villaen Lökkelykke, med Hans Brix's ord “det statelige Lökkelykke”, hvor han og Kaj Munk i sommeren 1942 udarbejdede deres dramatisering af Blichers mesternovelle Præsten i Vejlbj.

(Foto: Jørgen Albretsen)

“Vandbærere” og “stjerner”

Af Ricardt Riis

Forspil

Det er måske lidt ubeskedent af mig at sætte udtrykket “vandbærere” først i overskriften. For jeg agter i det følgende at henregne mig selv til “vandbærerne”. Meningen er imidlertid god nok. For denne artikel skal være et forsvar for “vandbærerne”, et forsvar, der synes nødvendiggjort af oprettelsen af forskningscentret i Aalborg.

“Stjernerne”, det er dem, der har vundet sig et navn indenfor Kaj Munk forskningen. Det er dem, der redigerer antologier og skriver artikler og diskuterer med sig selv og hinanden om, hvordan vel det skuespil og det brev skal forstås. Det er dem, der sætter Kaj Munk ind i en litterær sammenhæng, finder ud af, hvem han er påvirket af, gør sig overvejelser over, hvilke åndsretninger han forsøger at give svar på tiltale, osv.

Og ingen tvivl om det: “Stjernerne” er de væsentligste. “Stjernediskussionen” er den vigtigste diskussion. Selv har jeg da også, skønt “vandbærer”, gang på gang givet mit besyv med på “stjerne-niveau”.

Imidlertid er der som sagt med oprettelsen af forskningscentret og med tilsynekomsten af de derværende hidtil ukendte manuskripter kommet til at ligge en lidt større vægt på os “vandbærere”. “Vandbærerne”, det er de mennesker, der har arbejdet på forskningscentret med at registrere og gennemse de mange dokumenter, man købte i 2005, da centret blev oprettet. “Vandbærerne”, det er også sådan nogen som mig, der har gennemset og renskrevet en del af disse manuskripter,

ikke for at gøre centret en tjeneste – det har mindst gjort mig lige så mange tjenester – men fordi jeg var nysgerrig: hvad stod der i det brev? Kan det passe, hvad Brix skriver dér? Osv.

Og altså: vi “vandbærere” har på det seneste fået ny betydning. Min beskedenhed forbyder mig at sige “afgørende betydning”, men lad os så sige “større betydning end hidtil”.

“Kærlighed”

Det viser sig bl.a. i forholdet til *Kærlighed*. Som jeg har påvist i *Munkiana* nr 42, har udgiverne af Mindeudgaven begået den fejl ikke at medtage Ingeborgs oplæsning af Niels Møllers digt *Annabella* i sidste akt, skønt Munk havde anordnet det i den tekst, der blev afleveret til teatret. Og det er meget ærgerligt, at de “stjerner”, der har redigeret *Størst er Barnet*, har sat den kyndige litterat Morten Nøjgaard til at gennemgå *Kærlighed* uden at gøre ham opmærksom på, at der faktisk er en “vandbærer”, nemlig min ringhed, der har rettet Mindeudgavens fejl (barnet, 69-87). Måske hans noget kritiske, men netop derfor udmærkede gennemgang af stykket ville have taget sig anderledes ud, hvis han havde taget oplæsningen af *Annabella* i betragtning.

Men minsandten, om ikke noget lignende nu gentager sig med udgivelsen af *Kaj Munks dramatik i teaterhistorisk optik*. Det er atter *Kærlighed*, jeg tager frem. Heldigvis er der dog vist tale om fejl eller tvivlsomme opfattelser, der ikke betyder noget for den diskussion, der føres på “stjerneniveau”. Men alligevel!

Så vidt det kan skønnes, har de to ting, jeg vil nævne, deres oprindelse i nogle bemærkninger, der er frem-

kommet på det seminar, der danner baggrund for bogens artikelsamling. I en note på side 108 skriver Lise Præstgaard Andersen i hvert fald, at der på dette seminar fremkom "oplysninger, der viste, at man ikke altid skal tage Munks egne benægtelser eller bekræftelser omkring de dramatiske arbejder ganske alvorligt. Det gjaldt skuespillet *Kærlighed* (1934), hvor Munk skiftevis – og omtrent på samme tidspunkt – forklarede, at kærlighedsforholdet mellem præsten og den gifte kone var platonisk eller at det absolut ikke var det. Begge modsatrettede synspunkter blev af Munk fremført med megen *elán* og hovedrysten over at spørgerne ikke selv kunne indse det angiveligt selvindlysende". (optik, 108).

Dette er både rigtigt og forkert. Nå ja, *Kærlighed* blev skrevet i 1926 og revideret i 1934/35 for endelig at blive opført den 14. september 1935. Så året 1934 er forkert.

Men er det sandt, at Munk skiftede opfattelse, som vi andre skifter skjorte? Jovist, han kunne godt finde på at give modparten ret i noget, han ikke var enig med ham i, hvis han ikke gad diskutere lige den aften. Men hvad jeg har kunnet finde ud af som en nogenlunde habil "vandbærer", er kun, at Munk skiftede opfattelse fra den 25. februar 1935 til den 13. september samme år, hvilket jeg har påvist i min artikel i Munkiana, nr 42. At han derefter 'skiftede tilbage igen', måske endda vekslede standpunkt indtil flere gange, det er gået min næse forbi, og det vil jeg godt have belæg for, før jeg tror på det.

Hvad der har betydning for skuespillets tekst, er kun, at han modvilligt lod sig overtale af Brix til at lade det være uvist, om der mellem Kargo og Ingeborg

var tale om et platonisk forhold. Det var i et brev af 25. februar 1935 (se også brix, 153). I det manuskript til sjette akt, som er på forskningscentret (KMF-nr. 17.10.01), kan man se, at han har slettet den replik, der både i det manuskript og i det fra 1926 (KMF-nr. 27.09.01) viste, at forholdet var platonisk.

Så kan man spørge, hvordan man på seminaret har kunnet konstatere Munks hovedrysten; han har jo nok ikke selv været tilstede på seminaret; i hvert fald kun åndeligt, og ånder ryster vistnok ikke på hovedet. Svaret findes, så vidt jeg kan skønne, i et brev fra Munk til Brix af 13. september 1935, hvor Munk bl.a. skriver: "Og saa De, Professor, hvilken Overtorskesmadderkraftidiot til Roose, jeg ser i Dag i Dagens Nyheder, at der mellem Ingeborg og Kargo kun har været et Kys med y, et Sjælens (med sch) Moede — og den Mand har sat Stykket i Scene — jeg er daane- og døfærdig". (se også brix, 159).

Og det er da sandt nok, at det smagfulde udtryk om iscenesætteren Thorkild Roose godt kan opfattes som en hovedrysten. Og det er jo også sandt, at der således kan påvises et omsving i Munks opfattelse fra den 25. februar til den 13. september. Men så vidt jeg har kunnet se, fastholder han den opfattelse, at der ikke var tale om et kun platonisk forhold, fremover. Drewsen-Christensen fortæller, at han blev præsenteret for den opfattelse, da Munk en aften læste stykket op for ham (drew, 81f). Og i en artikel i *Bergens Morgenavis* for den 9. november 1940 er det også den opfattelse, han gør gældende.

Men har han da været vaklende i sit syn på sagen før 1935? Den 2. oktober 1932 skriver han til Brix: "Og mit gamle Stykke om den Præst og den Kone –

ja, der var visst meget kønt i det, men jeg *kan* ikke faa mig selv til at lægge Navn til et Stykke om Hor, det arme fortærskede ulidelige Emne". (se også brix, 134). Han er langt nede, da han skriver dette, mener, at han nok kommer til at "henslæbe Resten af sine Dage som Branderjournalist og Harejæger". Men det er dog vist at overfortolke begrebet 'hor', hvis man ud fra denne bemærkning vil slutte, at han på det tidspunkt mente, at der var tale om et seksuelt forhold.

Selve det faktum, at det stykke, han her hentyder til, er det stykke, der på det tidspunkt kun foreligger i version 26, og at denne version på hele to steder beviser, at der ikke var tale om et seksuelt forhold, tvinger til en knap så håndfast opfattelse af ordet 'hor'.

Den anden ting, jeg vil nævne, ses af Mogens Pahuus' artikel. Man kan tænke sig, at han har været til stede ved omtalte seminar. Og man kan også forestille sig, at han har suget viden til sig fra denne kilde. Men han kan også have sin opfattelse andetsteds fra. Som altid er det et kildent spørgsmål, hvem kilden er.

Mogens Pahuus skriver i sin artikel i en parentes (se optik, 58) at "I andre udgaver af skuespillet end det i Mindeudgaven optrykte opfattes forholdet mellem Ejnar og Ingeborg som seksuelt fuldbyrdet". Der er to andre udgaver af skuespillet end Mindeudgavens, nemlig de førnævnte manuskripter, det ene fra 1926, det andet fra 1935, kun omhandlende sjette akt. I begge disse udgaver kan det ses, at forholdet er platonisk, modsat hvad Pahuus her skriver.

Igen: Dette betyder vist ikke noget

for de konklusioner, Pahuus foretager på "stjerneplan", og denne "vandbærer" skulle måske have holdt sin mund. Men det er min erfaring, at er først en fejl kommet ind i kommentarerne, er det meget vanskeligt at fjerne den. Det giver derfor en vis mening at søge at fjerne den, så snart den er opdaget.

I Brændingen

Der er en anden ting, som Deres ydmyge "vandbærer" vil gøre opmærksom på, og det har også med Pahuus' artikel at gøre. Her skal jeg oven i købet tillade mig at bevæge mig lidt opad, om ikke ligefrem mod stjernerne, så i det mindste mod planeterne.

Der findes nemlig et brev fra Munk til Brix af 18. februar 1929, hvori Munk kommer med nogle bemærkninger, der måske kan være en hjælp ved tolkningen af *I Brændingen*. Javel, jeg véd godt, at man ikke altid kan regne Munk for sin egen bedste fortolker, som også Præstgaard Andersen antyder i sin note (optik, 108), men her vil jeg nu mene, han får sagt noget, der er ganske interessant, når man skal overveje, hvor han selv vil mene, at forskellen på hans og Brandes' forståelse af kærligheden findes. Så jeg tror, at det, jeg her som "vandbærer" kan fremføre, måske kan supplere Pahuus, om ikke ligefrem retlede ham.

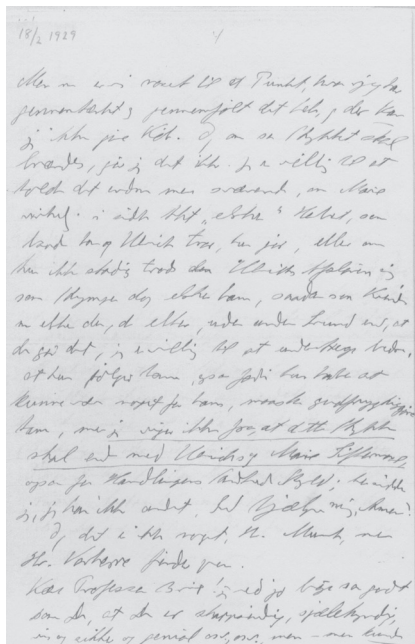
Dette brev refererer Hans Brix godt nok i sin bog *Hurtigt svandt den lyse Sommer*, men da han i dette tilfælde har gengivet brevet direkte forkert eller i hvert fald højst mangelfuldt, er der grund til at hæfte sig lidt ved det. Brevet er en del af den lange korrespondance, de to har ført angående *I Brændingen*, og i det afgørende afsnit refererer Brix således:

Men nu har han [altså Munk, rr] naaet et Punkt, hvor han ikke vil give Køb, selv om Stykket skulde brændes. Han er villig til at holde det mere svævende, om Marie virkelig til sidst elsker den filantropiske Søn Herbert eller om hun trods Ulrichs Ryggeløshed stadig er forgabet i ham efter Kvinders Maade, paa tværs af al Fornuft. Han vil understrege, at hun følger ham for at hjælpe ham og maaske omvende ham, men viger ikke fra, at Stykket skal ende med Ulrichs og Maries Giftermaal. Ogsaa for Handlingens Sandheds Skyld. Her sidder han, han kan ikke andet, Gud hjælpe ham, Amen! Og alt dette var ikke noget, Hr. Munk, men Hr. Vorherre fandt paa. (brix, 98)

Når man imidlertid sammenligner med det ægte brev, opdager man en væsentlig forskel, en forskel, tror jeg, der kan kaste et anderledes lys ind over Munks hensigt med skuespillet. Det tilsvarende afsnit fra det ægte brev lyder:

Men nu er vi naaet til et Punkt, hvor jeg har gennemtænkt og gennemført det hele, og der kan jeg ikke give Køb. Og om saa Stykket skal brændes, gør jeg det ikke. Jeg er villig til at holde det endnu mere svævende, om Marie virkelig i sidste Akt "elsker" Herbert, som baade han og Ulrich tror, hun gør, eller om hun ikke stadig trods Ulrichs Afsløren sig som Stymper dog elsker ham, saadan som Kristne nu elsker den, de elsker, uden anden Grund end, at de gør det, jeg er villig til at understrege bedre, at hun følger ham, ogsaa fordi hun haaber at kunne være noget for ham, maaske gulfrygtiggøre ham, men jeg viger

ikke for, at dette Stykke skal ende med Ulrichs og Maries Giftermaal, ogsaa for Handlingens Sandheds Skyld; her sidder jeg, jeg kan ikke andet. Gud hjælpe mig, Amen! Og det er ikke noget, Hr. Munk, men Hr. Vorherre finder paa.

Side fire i brevet fra Munk til Brix dateret 18. februar 1929, hvor Munk forklarer hensigten med 1 Brændingen. (Kopi fra Det kgl. Bibliotek)

Som man kan se, dér hvor Brix refererer, at Marie måske trods alt "stadig er forgabet i ham efter Kvinders Maade, paa tværs af al Fornuft", dér skriver Munk, at hun "dog elsker ham, saadan som Kristne nu elsker den, de elsker, uden anden Grund end, at de gør det".

Det er sandelig en forskel, der vil noget. Og det undrer mig, at Brix har forstået så lidt af, hvad Munk vil med skuespillet, at han kan misreferere ham så groft, vel sagtens i den tro, at han

gengiver den egentlige mening.

Men hvad vil Munk da med *I Brændingen*?

Ja, skal det spørgsmål besvares, må Deres ydmyge "vandbærer" for et øjeblik forvandle sig opad, i det mindste til "planet". Det forsøger jeg da hermed.

For det første kan man spørge, hvad Munks mening vel kan være med at udstyre professor Krater med hele tre hjemmeboende sønner, og hvorfor han skal have dem alle tre til at blive forelsket i den indflyttede anstandsdame, præstedatteren Marie. Det spørgsmål kan besvares med henvisning til de mange diskussioner om kristendom, der udspiller sig mellem Marie og netop sønnerne. Munk kan ikke forestille sig, at den Gamle selv vil gå i diskussion med en ung pige om kristendom, og det er vel også svært at tænke sig, men at der kommer en diskussion af kristendommen ud af at stille de tre sønner sammen med Marie, det er troligt nok.

Men der ligger naturligvis mere i dette træk fra Munks side, sådan som også Pahuus er inde på det i sin ret gennemgribende analyse af stykket. Det, jeg her kan supplere med, er en replik af Marie, som jeg – netop ud fra det, Munk skriver i sit brev – opfatter som central i stykket, central i den forstand, at Munk gennem handlingsgangen i fjerde og femte akt har stilet frem imod den. Og fra denne replik kastes der lys ind over andre udtalelser af de implicerede.

Det er en replik, der falder, da Marie har afsløret for Herbert, at hun har været sammen med Ulrich, betragter sig som hans hustru, og nu rejser bort sammen med ham. Herbert har ellers drøftet sine store planer om fattighjælp med Marie, har følt hendes levende interesse, og

har derfor ment, at de to sammen måtte kunne udrette store ting. Dog har han endnu ikke friet til hende. Alligevel siger han flere gange, at hun dog selv må vide, at det er ham, Herbert, hun elsker, og ikke den anden, Ulrich. Så hedder det:

HERBERT: Du elsker mig jo. Du elsker mig jo. To, der er forbundet i Kærlighed, har ingenting Ret til at skulle.

MARIE: Saadan ved jeg nok, din Fars Bud er; men jeg har jo større Guder. (kærl, 185)

Her har vi skuespillets centrale replik. Marie, dvs kristendommen, har andet og mere at sige om kærligheden end det, humanisterne, dvs. Brandes siger. *De* ser forelskelsen, følelsesfylden, de store op- og nedture som tegn på kærlighedens ret. Så længe disse ting er der og er der i deres altovervældende fylde, så længe er forholdet godt, for så længe er det kærlighedsbaseret. Men brister de, udtæres de, mister de deres kraft, da bliver forholdet dagligdags og intetsigende, så intetsigende, at det – næsten for kærlighedens skyld – må opgives.

Heroverfor står kristendommen. Ikke som en forpligtelse, men som en opofrelse. Ikke som en bundethed, men som en glad given, ja en glad hengiven sig, om ikke derved den andens liv kunne lykkes, og denne hengiven sig tænkes at finde sted, uanset om ens eget liv lykkes derved.

Det er det, Munk skal bruge de to brødre til, den ene udsvævende, den anden pligtopfyldende. Derfor skal han lade os overvære en række scener,

hvor Marie og Herbert tilsyneladende får talt sig ind på livet af hinanden. For det skal antydes, så stærkt det nu kan lade sig gøre, at Marie ofrer sin kommende lykkelige fremtid sammen med Herbert for om muligt at redde Ulrich. Så mener Munk at kunne få den kristne kærlighed afbildet, som den skal være: den elsker, bare fordi den elsker; og den elsker, også om det koster noget. På den måde mener han at få den stille op som modsætning til Kraters blot humanistiske kærlighedsideal. Det er også derfor han – som han siger i brevet af 18. februar 1929 – er villig til at holde det endnu mere svævende, om Marie virkelig “elsker” Herbert.

Munk lader da også Ulrichs frieri foregå på en ganske særlig måde:

ULRICH: Jeg har mødt klogere Kvinder end dig; jeg har ejet skønnere Kvinder end dig; men jeg har aldrig kendt en uberørt Kvinde, i hvert Fald ikke en, der kunde sige: “Jeg har aldrig faaet et Kys.” Jeg ved ikke, om jeg elsker dig, Marie, men jeg gør dig til min Hustru, fordi du er saadan, du er den eneste, jeg har mødt, der ikke er som alle de andre.

MARIE: Ulrich, det vælder ind over mig. Vent til i Morgen. Jeg kan ikke svare dig før.

ULRICH: Du skal blive min Hustru, og du skal blive det nu. Vi vil have en Ende paa al den Tvivlraadighed og Ubeslutsomhed. Min Hustru skal du være, og har du Tro til din Gud, maa det synges inde i dig: jeg skal staa ved hans Side, jeg elsker, jeg skal lede min Renhed og Æmhed ind i hans Liv, jeg skal skabe ham til den, han

drømte om at blive, da han var sin Fars Jean Jacques, jeg skal kærtegne alle hans Evner frem til Udfoldelsen, gøre ham til Digteren af Guds Naade. Saadan maa det synges inde i dig, har du Tro til din Gud.

MARIE: Ulrich! aah, kunde jeg! kunde jeg! (kærl, 171f)

Der er tale om, at Ulrich rammer hende på hendes ømme punkt: hun vil gerne handle som en kristen. “Har du tro til din Gud”, siger han, da må hun se en opgave i at lede sin ømhed og renhed ind i ham. Og ud fra en sådan betragtning kunne man godt tro, at der for Ulrichs vedkommende blot er tale om en anden og mere udspekuleret form for forførelse, end han er vant til. Men man skal lægge mærke til, at han åbner sig, han gør sig sårbar, han fortæller om sine inderste drømme, dem, han ikke hidtil har fået opfyldt: han drømmer om at blive digteren af Guds nåde, han har lidt skibbrud, fordi han ikke mere er sin fars yndling. Alt sammen betroelser, han ikke er kommet med overfor nogen anden, men kommer med overfor Marie. Hun ser det, de andre ikke får lov at se, hun ser den skælvende yndling, der skjuler sig bag al hans arrogance og hele vittige og overfladiske væsen.

Og er det helt umuligt at forstå, at det er disse betroelser, Marie falder for? Skal man absolut forestille sig, at Ulrich er uforbederlig? Ja, Pahuus gør det. Hos ham hedder det: “Marie følger Ulrich i hvad vi kun kan opfatte som en udsigtsløs bestræbelse på at redde ham”. (optik, 65). Kan vi kun forestille os denne bestræbelse som udsigtsløs? Og mon Munk forestiller sig den som udsigtsløs? Hvis han har den opfattelse

af situationen, som han giver udtryk for i brevet af 18. februar 1929, så vil han nok mene, at skønt den kristne kærligheds resultater kan se udsigtsløse ud, så må man dog tro på muligheden af dem. Derfor den meget stærke fastholdelse af forholdet mellem Ulrich og Marie i brevet.

Men netop ud fra denne tolkning af stykket vil jeg fremkomme med den påstand, at stykket ikke er godt og ikke kan blive godt. Der er en fejl i selve plottet. Det skyldes, tror jeg, at Munk i dette tilfælde ikke lader sin dramatiske sans få overhånd, men har et projekt, han skal bruge sin dramatik til at føre igennem. Han skal have givet Brandes' kærlighedsforståelse et skud for boven. Og han glæder sig til at få sat en ramme rundt om Maries replik: "Saadan ved jeg nok din Fars Bud er; men jeg har jo større Guder". Problemet er så blot, at for at få Marie anbragt i en situation, hvor hun måske nok er forelsket i Herbert – det er i hvert fald noget, vi tilskuere skal forledes til at tro – men er blevet bundet til Ulrich, er han nødt til at lade de to, Ulrich og Marie, gå i seng med hinanden. Normalt ville det ganske vist være nok med en kærlighedserklæring, de to imellem; en sådan ville vel på den tid blive opfattet som stærkt bindende. Men for en dramatikernatur som Munks skal der fuld skrue på de dramatiske maskiner, og så lader ham dem gå i seng med hinanden.

Pahuus har ret i, at man ikke ustraffet giver afkald på den egentlige kærlighed mellem to mennesker (optik, 66). Men det er ikke desto mindre præcis det, Munk gør. Det er sandt nok, at Ulrich ikke forfører Marie, men det, han kalder på med sit frieri, er ikke hendes elskovstrang, hendes forelskelse, nej,

det er hendes moderfølelse, som i hendes øjne er identisk med hendes kald som kristen til at gøre gode gerninger. Derfor forkvakles ikke blot den naturlige kærlighed mellem mennesker, som Pahuus gør opmærksom på, men i samme åndedrag forkvakles også kristendommen. Det viser sig i den lange replik, hvor hun vil forsvare det, hun har gjort, overfor Herbert. Hun siger:

MARIE: ... Hvor har jeg grædt, aah, grædt, grædt, grædt, mest over, at jeg har skuffet Far. Og saa har jeg tiggat Gud, om Far ikke nok maatte vise sig for mig i en Drøm og sige, at han havde tilgivet mig, og hvad jeg nu skulde gøre; men alt det er der slet ikke sket noget af. Og jeg har ogsaa tænkt paa dig, Herbert, og tænkt paa at tage hjem til Mor, men saa fik jeg det saadan en Dag, at jeg vidste med-et, det var Fristelser; der var noget, der sagde til mig: Hustru er du, Hustru, Hustru, og saa vidste jeg, at Vejen frem til Tilgivelse det var at holde fast ved Ulrich og ikke slippe ham, før han er bleven et godt Menneske, eller jeg dør. ... (kærl, 185)

Hun har syndet ved at gå i seng med Ulrich, hun har skuffet sin far. Og det længes hun efter at kunne gøre godt igen. Til sidst bliver hun klar over, at hun er hustru, og at vejen frem til tilgivelse er at forblive hustru. Det er topmålt hykleri. Man foregiver at holde sammen med et andet menneske af kærlighed, men i virkeligheden holder man sammen med det andet menneske for at opnå tilgivelse. Hvornår er Gud begyndt at stille betingelser for sin tilgivelse? Og hvornår stiller han den

slags forkvæklende betingelser?

Nå, man kan jo sige, at Ulrich selv er ude om det; for i sit frieri var det jo netop det, han slog på: hun skulle binde sig til ham for at kunne hjælpe ham, ikke af kærlighed, ikke af betagelse over ét eller andet ved ham. Men hvis det er det, der er plottet, hvis det er derigennem, Munk vil vise kristendommens overlegenhed overfor Brandes' blot humane kærlighedsforståelse, så er stykket dømt til at mislykkes.

Man kan så muligvis, som Pahuus prøver på det, finde andre ting i stykket, der vil syntetisere de to former for kærlighed. Men selv om disse ting så også findes der, det gør ikke sagen bedre. For i denne scene, der må siges at være central for Munk, hvad det af mig fremdragne brev tyder på, griber han afgørende fejl. Og min tese er altså, at hans eget og Brix' ret indgående arbejde med stykket nødvendigvis kommer til at udvise yderst pauvre resultater af netop den grund, at han vil tumle sin Pegasus med sin temmelig pietistiske kristendomsforståelses bidsel. En Pegasus skal løbe frit. Så kommer der noget dybt menneskeligt ud af det, og derigennem netop også noget dybt kristeligt.

Munks syn på seksualiteten i tyverne

“Skomager, bliv ved din læst!” Sådan siger man jo, og jeg skal da ikke nægte, at det er et udmærket ordsprog. I hvert fald, når det er andre, det drejer sig om. Men jeg har jo – indrømmet – selv som “vandbærer” ikke i ovenstående formålet at holde mig til denne ydmyge placering, men forsøgt at hæve mig til “planet”.

Jeg skal prøve at holde mig på

måtten i det følgende. Men jeg er ikke ganske klar over, om det, jeg her har at bringe, er “vandbærer”-stof, eller “stjerne”-stof, om det er et supplement til Pahuus' undersøgelser eller en kritik af samme.

Pahuus vil i anden del af sin artikel undersøge den erotiske kærlighed hos den unge Munk og hos Ibsen. Det er der kommet nogle meget interessante betragtninger ud af, og jeg må blankt indrømme, at min litterære viden slet ikke strækker til til at kritisere noget i denne sammenligning. Jeg kender ikke Ibsen særlig godt, og jeg hører ikke til dem, der kan læse et skuespil igennem og med det samme se alle nuancer og fornemme, hvad der skal siges med det.

Men jeg har igennem nogen tid udført den “vandbærer”-opgave at hjemtage kopier fra Det kgl. Bibliotek af breve fra Munk til Niels Nøjgaard og fra Munk til Hans Brix for på den måde at få et indtryk af, hvordan den unge Munk tænkte. Og det har givet mig mulighed for at kritisere Munk selv på et enkelt punkt og derigennem muligvis også Pahuus angående det samme punkt.

Munk skriver i forordet til *Med Sol og megen Glæde*, at disse stykker er udgivet for at man kan se, hvordan han *ikke* har udviklet sig. Han synes altså at mene om sig selv, at der ikke kan påvises nogen udvikling af hans opfattelser i de værker, der foreligger.

Det vil jeg mene er en fejlagtig opfattelse. Munk har, som alle andre mennesker, været genstand for en udvikling. Formentlig på mange punkter, men i hvert fald på det punkt, jeg her skal fremdrage, synet på det erotiske.

Og det er her, jeg måske som “vandbærer” kommer til at stikke en kæp i hjulet på en “stjernes” analyser.

Jeg be'r meget om forladelse. Men når jeg læser Pahuus' artikel igennem, ser det ud, som om han går ud fra, at Munk hele tiden i slutningen af tyverne har den samme opfattelse af det erotiske. Og *hvis* det er tilfældet, kommer det følgende nok til at være et notabene til denne opfattelse. Men altså kun *hvis*.

Munk var i sin studentertid og i begyndelsen af sin præstetid stærkt påvirket af Søren Kierkegaards negative indstilling til kvinden og det seksuelle. Kierkegaard gør i *Øieblikket nr 4* nar af de unge teologiske studerende, der skal ud og have et levebrød. Måske da Fredrik har anfægtelser med hensyn til at skulle forkynde noget for andre, som han ikke selv tror på, men da kommer Juliane til: "Søde Fredrik, lad os se at komme sammen; hvad plager du dig med disse tanker for? Der er jo 1000 andre præster, der gifter sig!"

Så da Munk den 3. juli 1926 opfordrer den nyforlovede Nøjgaard til at søge Stadil, kan han ikke dy sig for at antyde, at Annie, Nøjgaards forlovede, kunne være hans "Juliane", selv om han i samme brev siger, at han engang har elsket, ja tilbedt Søren Kierkegaard, men ikke gør det mere.

Og dette brev er afsendt kort tid efter, at Munk har bombarderet Nøjgaard med breve, breve, der samlet er blevet til en brevroman: *Af et gejstligt, overfladisk Menneskes Papirer*. Heri udtrykker han som sin faste overbevisning, at "semen virile, Menstruation, coitus er noget Svineri" (brev, 69). Lidt senere i dette brev hedder det:

Du synes, det er noget saa sublimt, det, Vorherre der har fundet paa: at lade Elskovens højeste Proces udføre nær og af de Legemsdele, der

udfører Affaldsstofferne: Lort og Pis. Ja, undskyld, jeg burde maaske ikke omtale det, men saa er det jo, jeg synes, at kan Vorherre være bekendt at gøre det, kan vi andre vel nok være bekendt at snakke om det. Og er der noget, jeg glæder mig til i Himlen, da er det det: ikke længere at skulde paa Das. Og ikke længere at skulde se (eller dog ane), at unge Piger gaar paa Das. (brev, 70).

Men også Munks egen forelskelses- og forlovelseshistorie er mærkelig "kierkegaardsk". Han skriver til Nøjgaard den 27. oktober 1927, at der her i Vedersø intet hænder udover:

... At Tiden gaar dræbende langsomt trods utallige Foredrag for de unge og ved Høstfester om A.S. Oehlenschläger, og andre, lavere, Guder. At jeg igen er blevet forelsket, men denne Gang kun i tilregnelig Grad. At jeg længes efter Jordeliv og Ligkiste og Himmerig i en stor pølemêle.

Og så får forresten Nøjgaard ikke mere at vide om denne forelskelse før i september 28.

Brix har ved en samtale, de havde på Det kgl. Teater, sagt om Lise, at "hun vil saamænd slet ikke have Dem" (brix, 71), og til Brix skriver han den 29. februar 28: "Af vedlagte Novelle vil De se, hvorledes det vilde gaa, hvis jeg fulgte Deres uovervejede og overilede Raad og friede til Lise".

Den 3. marts 28 hedder det til Brix:

Uf, hvor De er en Drillepind. Og begavet nok er jeg jo til at fornemme

Hensigten uden dog at blive forstemt. De vil ha' mig til at stampe imod Brodden, men jeg reagerer paa ingen Maade udover Smilets. For øvrigt kommer jeg lige fra et nyt Stykkes Indstudering: Soldaterløjer og En skidt Knægt. Bühne: Vedersø Forsamlingshus. At hun spiller Hovedrollen i førstnævnte, er vel en Selvfølge. Jeg er stadig betaget forelsket i hendes Øjne, men heller ikke i mer, i synderligt mer. (se også brix, 69).

Den 26. maj 28 hedder det midt i et brev til Brix om så meget andet: "De skal drille mig med, at jeg ikke kan (som De saa macchiavellisk gjorde det med Lise)".

Den 21. juni 28 hedder det: "De blir aldrig Forlover, hvis De nu svigter mig".

Men først den 26. september 28 betror han sig til sin gode ven, Niels Nøjgaard, med en temmelig henkastet bemærkning:

Jeg kan komme ned og holde det Møde for dig om Eftermiddagen en af de to sidste Søndage i Oktober, da jeg i Forvejen er til det Præstekursus i Kbhvn, forudsat jeg maa tage min fortidene Kæreste med (Bondepige, 19 Aar, Lise). Kan det ikke passe en af de Dage, lader vi være. Tak for Invite, for alt. Hilsen og Haandslag til jer begge.

Begejstring, ovenud jubel, himmelhenrykthed over sin forlovede? Overhovedet ikke. Kun "min fortidene kæreste", ikke sandt, "sådan én, en kæreste, skal man jo have, så nu har jeg anskaffet mig én, i det mindste for nogen tid". Ja, ja, Gud havde et par

overraskelser i ærmet til ham, men det vidste han ikke på daværende tidspunkt.

Intet under, at Nøjgaard i sit svarbrev skriver:

P.S. Naturligvis vil en ung Dame, som du medbringer, være velkommen. Men som sagt maa jeg ellers forbigaa i Tavshed den parentetiske Bemærkning om hende, som er mig mere end dunkel. Jeg tør ikke skrive noget, da jeg paa Soldatermanér maa melde: "Ikke forstaaet".

Forholdet var ved at gå i stykker i efteråret 28, og det er lidt vanskeligt at udrede, hvornår hvad skete, så jeg nøjes med nogle brevcitater.

Den 6. oktober 28 skriver han til Brix:

Og hvad nu Pigen beskaffer, saa er hun jo langt fra den, jeg skulde have haft, men saa fuld af Ynde, Ungdom, Skælmeri, Hengivenhed, at det endnu har været mig større Velsignelse end Forbandelse, at jeg fik hende.

Den 12. hedder det så, også til Brix: "Aah, om man kunde lade være – give Fanden i Lise og Digtning og Liv og dø som Ungkarl og Missionspræst". Han er ret deprimeret på det tidspunkt og lidt senere i samme brev hedder det:

Da Lise og jeg pludselig er blevet dejligt Uvenner, kommer jeg næppe til Kbhvn, saa det stakkels Makværk om Brandes, som jeg vel nok næppe nu gider røre mere, er det visst bedst, De sender mig.

Altså, også *I Brændingen*, som han februar 1929 stadig er villig til at

bearbejde, opgiver han. Og den 17. oktober 28 sender han Brix en lang svada, hvori det bl.a. hedder:

Jeg bestemte mig derfor til at lade mig forbitre. Dette gav sig følgende Udslag: jeg tilskrev Dem et hvast og snærende Brev, jeg sendte nogle faa Ord til Rørdam og bad ham "i Morgen" sende mig min Lucretis samt beklagede, at jeg overhovedet nogen Sinde var traadt i Forbindelse med hans Forlag, jeg skrev til Lise og bad hende ryge og rejse, og jeg begyndte i ikke mindre end 2 Kakkellovne Optrædningen af alt, hvad jeg har skrevet. Ak, Livets Alogik er stærker end al en Herodes' og Kraters Konsekvens. Da jeg havde opbrændt flere Tusinde Sider, Vers, Romaner, Skuespil mellem hinanden, (jeg begyndte fra en Ende af) stod Lise foran mig og arrangerede en Hulkescene, som ikke kunde opføres bedre paa noget Teater. Dette ærgrede mig; thi som Hjalmar Ekdal meget rigtigt bemærker: jeg agter da ikke at sætte Livet til heller. Nej, ejheller hendes Liv – og tænk, jeg er jo ikke saa kendt med Kvinden, og jeg troede virkelig, hun havde hulket sig til Døde. Nu ved jeg ikke, hvad jeg skal. Slippe af med hende med eet Sæt gaar altsaa ikke; det maa ske lidt efter lidt. Er det Tegn paa, at jeg heller ikke kan brænde alle mine Værker paa 2 Døgn og dermed for evigt være færdig med Skribentvirksomheden?

Sidste søndag i kirkeåret 1928 skriver han igen til Nøjgaard, siddende, som han skriver, i silende regn i Vedersø ensomme tomme præstegård. Han og Nøjgaard havde talt om, at Munk jo

kunne søge Orø, så kunne de to venner atter være i nærheden af hinanden. Derom skriver Munk:

End ikke til Mor, end ikke til Frk. P., ja end ikke til Lise har jeg fortalt, hvad jeg nu røber for jer: det blev til, at jeg søgte det. I den 11te Time, ja 3 Kvarter paa 12. I Vendinger, der udelukker, at jeg faar det. Men søgt det har jeg altsaa.

Det vil sige: her regner han Lise med til dem, der burde have haft besked om, hvad han foretog sig. Senere i samme brev hedder det:

Lise? Ja, brave, gode Ven, bebrejd mig 1000 Gange, at jeg har gjort Skridt til at "realisere det almene". Du har Ret alle Tusinde. Men allerkæreste du, jeg har ogsaa Ret; for – naar jeg nu elsker hende – eller dog gjorde det! Naar nu Kyssene af hendes dejlige, fyldige, fugtige Mund er mig Gudsvelsignelse (3) efter Gudsvelsignelse, naar nu hendes kraftige, runde, bløde Arme om min Hals er mig Druknedøden i Salighed, naar hendes Lokker, hendes blomsterblide Friskhed, hendes landsbykarske Kyskhed og hendes hele, fulde, udelte, uforbeholdne Kærlighed til mig er mig Poesiernes Poesi, hvordan i Gudses den Almægtiges Navn skulde jeg saa bære mig ad med at sige Nej? Og hvor fortvivlet er det saa ikke, at just som jeg folder mine skælvende Hænder i Tak til Gud, fordi han sender ogsaa mig Himmerigslykken i Støvet, hvor fortvivlet, at der da skal indtræffe en Bagatel, som mit ømfindtlige Sind faar gjort til det Bjerg Ararat, hvorpaa den hele Livslykke strander. Jeg er

for Øjeblikket optaget af at forme en (4) Aftenbøn, der udtrykker Ønsket om, at Lise maa dø snarest; thi jeg kan ikke, *kan* ikke, kan *ikke* udholde Tanken om hende i en andens Arme, og jeg ser heller ingen Udveje til, at det kan ordnes, saa det kan blive os to.

Mærkeligt! Kierkegaard-giften sidder stadig i ham fra studenterårene, hvor åbenbart Nøjgaard og han har været enige med den store eremit om en afstandtagen fra ægteskabet, i hvert fald for præster, og hvor måske Munk er kommet med nogle ret krasbørstige udtalelser om, hvad han vil og ikke vil som præst, udtalelser, som Nøjgaard nu tænkes at ville proppe ned i halsen på ham. Nu ser det jo ud til, at Munk vil giftes ("realisere det almene" med et kierkegaardsk udtryk).

Men hvad bilder det bjerg Ararat sig så ind at komme brasende ind i denne himmelske lykke? Eller er der blot ved at ske det, at den gode Munk opdager, at det væsen af himmelsk renhed og overjordisk sødme, som han mente, han var blevet forlovet med, viser sig udover en dejlig, fyldig, fugtig mund, nogle kraftige, runde, bløde arme og dertil skønne lokker, blomsterblid friskhed og landsbykarsk kyskhed, også at have en vilje, en mening, en tanke oven i købet, som kan konkurrere med hans i skarphed?

Men der er lang vej endnu, før Munk har fået alle de kierkegaardske tanker strøget af sig. Lise har skullet finde sig i mange ting. Blandt andet i den "spøg", som Munk lavede med sognet ved i marts 1928 at indsætte en annonce om sin forlovelse med en vis, selvopfundne Klara Alma Petersen, i Ringkøbing Amts Dagblad, som Nøjgaard beretter

om det i *Ordets Dyst og Daad*, side 206. Og hun måtte stå på mål for en besynderlig bemærkning, han kom med i Vedersø Forsamlingshus i marts 1929, da der var afstemning om, hvorvidt Munk skulle forblive i Vedersø eller ej. Jeg citerer fra Nøjgaard:

Han fremsatte den for en nygift ejendommelige Betragtning, "at en af de mange store Lidelser, der hører med til at blive forlovet, er at maatte finde sig i at modtage en Strøm af velvillige Lykønskninger. Den nyforlovede er i sig selv straffet nok; det gør kun ondt værre, at alle lægger Mærke til det. Det er vel dog en Kendsgerning, at man ikke gifter sig, fordi man har Lyst til det eller er glad ved det, men fordi det nu en Gang hører sig til. Efter mit Skøn er Ægteskabet den værste Ulykke, der overgaar et Mandfolk næst efter at han er født." (nøjg, 215).

Jo, jo, Kierkegaard var ret sejlivet i Munks sind. Men han døde dog til sidst. Og da han endelig døde, blev der skovlet jord på så effektivt, at han aldrig opstod derinde igen. Se blot, hvad Munk skriver i en prædiken i 42 om dette at elske Gud:

Gaa ud hen ved Aften og tæl Stjernernes Utal. Tilfældigt flyder de hen over Himlen, dog er de en Orden af iskold Matematik, og samtidig blinker og smiler de til os, som var vi deres fortrolige i en underfundig og lykkelig Hemmelighed! Gaa ind igen, ind til den Kvinde, du elsker, og find i hendes Legeme det Under, der synes dig større endnu. Er ikke Smilet, eller Vredesglimtet i hendes Øjne – de Øjne, der ak i Overmorgen

er brustne, er det dig ikke af en Evighed, endnu rigere end Stjernerne derude? er hendes Brysters Form eller Duften af hendes Skød ikke skænket dig som en Naade, hemmelighedsfuld og ydmyggørende som var det et Sakramente. (ordsv, 19).

Her er hans udvikling tilendebragt. I den overbevisning fandt han omsider mening og lykke.

Men som sagt: der er virkelig tale om, at Munk på det punkt har været igennem en udvikling. Denne udvikling har ikke mindst fundet sted i det tidsrum, Pahuus undersøger. Og da det, Pahuus er i gang med at undersøge: slægtskabet mellem Munks og Ibsens opfattelse af den erotiske kærlighed, forestiller jeg mig, at disse oplysninger fra Munks breve kan være et værdifuldt supplement til denne undersøgelse.

Portitor aquae dixit. ("Vandbærerens" har talt).

Litteratur

Utrykte:

Munks breve til Hans Brix i Hans Brix' Kaj Munk arkiv, Det kgl. Bibliotek.

Munks breve til Niels Nøjgaard i Niels Nøjgaards Kaj Munk arkiv, Det kgl. Bibliotek.

Diverse manuskripter på Kaj Munk Forskningscentret, Aalborg Universitet.

Trykte:

I parentes er angivet den anvendte forkortelse.

Hans Brix: *Hurtigt svandt den lyse Sommer*, 1946. (brix)

Kaj Munk: *Kærlighed og andre Skuespil*, Mindeudgaven, 1948. (kærl)

Kaj Munk: *Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer*, Nyt Nordisk Forlag, 2001. (brev)

Kaj Munk: *Med Ordets Sværd*, Nyt Nordisk Forlag, 1942. (ordsv)

Niels Nøjgaard: *Ordets Dyst og Daad*, Nyt Nordisk Forlag, 1946. (nøjg)

A. Drewsen-Christensen: *Ridderen i Munkekutte*, Branner, 1949. (drew)

Henrik Nygaard Andersen og Torleiv Austad: *Kaj Munk, Opgørets dramatiker*, Anis 2008. (opgø)

Henrik Nygaard Andersen og Torleiv Austad og Johs. Nørregaard Frandsen: *Størst er barnet*, Anis 2010. (barnet)

Marc Auchet og Anker Gemzøe: *Kaj Munks dramatik i teaterhistorisk optik*, Aalborg Universitetsforlag, 2011. (optik)

To interiører fra Præstegården: Øverst: I det ene af havestuens hjørner står nu igen Kaj Munks radio og ved siden af den sofa, hvor Kaj Munk under krigen ofte sad for at lytte til udsendelserne på dansk fra BBC i London. Nederst: Stærkekassen anno 2012: Laurbærkransen fra kåringen af Kaj Munk til Studenternes æreskunstner i Studenterforeningen i København november 1938 hænger på væggen imellem vinduerne til venstre for amerikaner-væguret. (Fotos: Ringkøbing-Skjern Museum)

Peter Øhrstrøm: Maj-fest i Vedersø	4
Vilhelm Topsøe: "Pastor Munk" en unødvendig historie – en replik	5
Erik Lund: Kaj Munk – nu som moderne dramatiker!	6
Jon Høgh: Præsten i Vejlbj: <i>En sammenligning af St. St. Blichers novelle og Hans Brix's og Kaj Munks drama</i>	10
Forskningsartikel:	
Ricardt Riis: "Vandbærere" og "Stjerner"	22